

1720ko *Imitazione*aren iturriak: lehen hurbilketa¹

The sources of the 1720 Imitazione: An initial approach

Blanca Urgell*

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: *Jesus-Christoren Imitacionea. M. Chourio Donibaneco Erretorac escararat itçulia* [*The imitation of Jesus Christ, written and translated into Basque by M. Chourio*], was published in Bayonne in 1720. 303 years later, this splendid work of classical Lapurdian remains neither unstudied nor critically edited.

Upon undertaking this research, our aim was to ascertain as to whether Michel Chourio's sister translated the fourth book of the *Imitatio Christi*, as was traditionally thought. It was, however, impossible to answer this question without knowing the source of the translation. Therefore the aim of this work is to gather information about any editions and/or any translation of the original text that may have been available at the time and place and discover which of them were used in order to do the 1720 translation.

The study was carried out using two brief samples which allowed us to confidently say that the 1720 translation was done, by means of a French edition of the original Latin, most probably one from the seventeenth century, Lemaistre de Sacy's French translation (1662), and the priest Arambillaga's Basque translation (1684). The comparison also allowed us to highlight certain translation techniques utilized by Xurio (or the Xurios). In doing so, we also identified Lemaistre's French translation as being the direct source for Arambillaga's work.

KEYWORDS: Chourio; translation; sources; Arambillaga; Kempis; Lemaistre de Sacy.

¹ Lan hau «Monumenta Linguae Vasconum 6: avances en cronologia de la historia y la prehistoria de la lengua vasca» (MINECO, PID2020-118445GB-I00) ikerketa-proiektuaren eta «Hizkuntzalaritza Diakronikoa, Tipologia eta Euskararen Historia / Diachronic Linguistics, Typology and the History of Basque (DLTB)» (Eusko Jaurlaritza, IT1534-2) ikertaldearen laguntzari esker egina da. Nire eskerrik beroenak eman nahi dizkiet Iñaki Camino, Ricardo Gómez eta Eneko Zuloagari lana beren oharrekin hobetzeagatik, eta bereziki Miren Ibarluzea itzultzaile eta irakasleari bere alorretik laguntza ezinutzizkoa emateagatik.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Blanca Urgell. Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila - Letren Fakultatea (UPV/EHU). Unibertsitateen ibilbidea, 5 (01006 Gasteiz). – blanca.urgell@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0002-4231-2825>

Nola aipatu / How to cite: Urgell, Blanca (2023). «1720ko *Imitazione*aren iturriak: lehen hurbilketa», *ASJU*, 57 (1-2), 907-950. (<https://doi.org/10.1387/asju.25977>).

Jasoa/Received: 2023-07-29; Onartua/Accepted: 2023-11-17.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © UPV/EHU Press

Lan hau *Creative Commons Aitortu-EzKomertziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa* lizentzia baten mende dago

LABURPENA: 1720an argitaratu zen, Baionan, Jesus-Christoren Imitacionea. M. Chourio Donibaneco Erretorac escararat itçulia. 303 urte geroago aztertu gabe dirau, eta kritikoki argitaratu gabe, lapurtera klasikoaren emaitza eder honek.

Sor litzakeen galderen artean batek azterrarazi digu: Mixel Xurioren arrebak ez ote zuen Imitacionearen laugarren liburua itzuli, tradizioak dioen bezala. Halere, ezin erantzun Xuriok edo Xuriotarrek Imitacionea itzultzeko erabili zuten iturria zein den jakin gabe. Hauxe da, bada, lan honen xedea: garai eta toki hartan eskura leudekeen jatorrizko testuaren edizio edota itzulpenen berri eskuratu eta 1720ko itzulpena horietatik zeinekin egin zen argitzea.

Azterketa hau lagin labor bitan egindakoa da, baina ondorioak ziurtzat eman daitezke: latin jatorrizkoaren garaisuko edizio frantsesen bat, Lemaistre de Sacy-ren frantses itzulpena (1662) eta Aranbillaga apaizak egin 1684ko euskarazko itzulpena, hirurak aurrean izanik itzuli zen 1720ko Imitacionea. Konparaketak bide eman du, halaber, Xurioren (edo Xuriotarren) itzulpen-teknika zenbait agerian jartzeko. Bidenabar, Lemaistreren frantsesezkoa Aranbillagarenaren iturri zuzena dela ere frogatu dugu.

HITZ GAKOAK: Xurio; itzulpengintza; iturriak; Arambillaga; Kempis; Lemaistre de Sacy.

1. Sarrera

Ezagun da Mixel Xurio azkaindarrak († Donibane Lohizune 1718) *Imitacionea* euskarara itzuli zuela, 1660-1670etik aurrera —demagun, Pouvreuren liburuaren ostean— lapurtera klasikoaren ildoan ondu ziren liburu berri bakanetako bat,² eta beharbada prosaz onena. Zerbaitengatik da *Imitacionea* berez batzuen ustetan «le plus beau livre qui soit sorti de la main des hommes» (Michel 1857: 483).

Itzulpen hura Xurio apaiza hil eta gutxira argitaratu zen (1720), arrakasta handiz: guztira bederatzi edizio izan zituen, bost XVIII. mendean, eta lau hurrengoan (Vinson 1891-1898: 159-164, 49. zb.). Elizalderen ustez (1954: 307), ziurrenera 1896an lapurterazko itzulpen berri bat kaleratu izana, «Duvoisinek emana eta Haristoyek argitaratua»,³ izan zen Xurioren liburu ederra berriz argitaratua ez izateko zio bakarra: hau hark ordezkatu izana, alegia.

Iritzi onak izan ditu baita gure mendean ere. Onaindiak (1972: 249) honela dio: «idazle bikaiña dugu Xurio, arin ta jariotsu bai darabil luma. Lapurdieraz ikas-teko maisu dugunik ezin uka dezakegu». Villasantek (1979: § 107) orobatsu: «Aunque no es la primera traducción del Kempis [...], ésta era mucho más perfecta y respondía mejor a las exigencias del público euskaldún. Chourio es uno de los más egregios representantes del labortano clásico por la dignidad, nobleza y majestad de su lengua».

Dena den, Villasantek bere literaturaren historian eskaini zizkion hamar-hamaika lerroak —edo Mitxelenaren hiruzpalaurak (1960: 137)— ez daude laudorio horien mailan, eta harrezkero ez da deus ere gehiago izan, 1788ko edizioa erabiliz Hordagok egin zuen faksimileaz besterik (Xurio 1978). Hala bada, oraindik ere sar gene-

² «[...] gizaldi horren [XVII.aren] bigarren partean ahultzen hasi ondoan, urritu bezala ziren bulzada haren ondorioak, arras obra berri guti baizik ez baitzen sortu lapurteraz 18. mendean, beregainki lehen erdian» (Oyharçabal 2001: 11).

³ Itzulpen berriaz, ikus Vinson (1891-1898: § 770).

zake, Mitxelenak duela berrogeitaka urte bezala (1978: 523), «Zer argitara?» galderari erantzuteko «Gutti ezagun diren idazle trebeak» azpitaldean.

Ahaztura horretatik doi bat atera nahian nembilela, berehala aurkitu nuen aita Onaindiaren pasarte hau (1972: 248): «Ez omen zuen osorik itzuli, ta esan oi denez, laugarren liburua bere arrebak euskeraztua omen da». Harrezkero Mixel Xurioren arrebaren arrastoari jarraika aritu naiz, hurrenez hurren Daranatzek (1927: I, 50, l. oh.), Vinsonek (1891-1898: 565, «Complément et supplément» atalean) eta Jean Elizalde (1954: 307) esanak bildu eta, azken honi esker, berri jakingarri horren iturri zaharreraino heldu naiz, hots, Hiribarrenen *Eskaldunak* poemaren lerro hauetaraino: *Laugarren liburua ez du hark itzuli, / Arrebari zioen hura lili utzi* (1853: 99).⁴

Arrastoa, baina, Hiribarrenen bertsoak bezain ilauna da. Arrebak ez du izenik, eta ia ezta izanik ere. Hemendik aurrera «Madama Xurio» goitzena emango diogun emakume hau ez dute aipatzen *Imitazionearen* azalak, ez eliz oniritzi bana idatzi zuten Donibaneko, Ziburuko eta Azkaineko erretoreek, ez apezpikuak, ez beste inork ez ezerk liburuan; lehen indusketen arabera, gainera, ez bide da haren aztarnarik aise edirengo garaiko osterantzeko dokumentuetan ere, ez gutxienez bataio, ezkontza edo heriotza agiririk agidanaz.⁵

Egia ote, beraz, Mixel Xurioren arrebak bukatu zuela itzulpena? Elizalde (1954: 307) ezezkotan zegoen, baina, zergatik ez da egia izango? *Cui prodest?* Zer irabaziko luke nork halako gezur batekin? Galdera honek emakumeen historiatic, kulturaren historiatic eta itzulpenaren historiatic behar ditu erantzunak, besteak beste, baina batez ere oinarri filologiko sendo bat behar luke, honako galdera honetatik abiatuta: ba ote dago jakiterik testuaren beraren bidez arrebak itzulpenean parte hartu zuenetz?

Erronka sekulakoa da. Hasteko eta behin, 1720ko *Imitazionearen* alorra zeharo larre dago, oinarrizko lanak egiteke.⁶ Burutazio hauetatik jaio da lan honen helburua, zeina baita itzulpena nondik egin zen egiaztatzea. Haatik, Xurio anderearen afera hau matrioxka erraldoi bat da: panpina bat ireki eta barruan beti dago beste bat, txikia-goa agian, baina alde batera ezin utzia. Gure hemengo panpinak hiru hizkuntza (latina, frantsesa eta euskara bera) kabitzen ditu, bost itzulpen eta zazpi edizio. Zinez espero dut, bada, betiere askotariko jakin-min entziklopedikoa erakutsi duen Jose Ignazio Hualde maisu eta lagunak atseginik aurkituko duela isildutako emakume baten xerkan hasi zen eta oraingoz iturri bilaketa —ez hain ximple— batera baino iritsi ez den nire lantxo honekin. Barkatuko ahal zait hemendik aurrera itzulpena Xuriotarrek egindakotzat jotzea eta, beraz, «itzultzaileez» pluralean aritzea. Ezen nahiago baitut Mixel nebari protagonismo apur bat kendu arrebaren mesedetan, Madama Xurio lan honetan ere jokoz kanpo uztea baino. *In dubito pro reo*.

⁴ Badirudi *lili utzi* ‘opari gisa utzi’ ulertzekoa dela (OEH, LILI UTZI, s.v. *lili*).

⁵ Zorionez, Javier Etxagibelek Xuriotarrei buruzko anitz dokumentu idoro berri ditu, artean arrebak dakartzatenak, eta espero dugu aurki «Madama Xurio» nor zatekeen ezagutzera ematea (Etxagibel & Urgell, prestatzen).

⁶ Salbuespen bat aipatu behar dut, lan hau garatu bitartean gure begiradapean sortua: Leyre Irure ikaslearen Gradu Amaierako lan bikaina (Irure 2023). Lan honetan Irurek xviii. mendeko bost edizioen arteko erlazioak aztertu ditu bibliografia materialaren eta filologiaren ikuspegitik, eta honela bermatu du, besteak beste, Vinsonek *contrafaçon*-tzat hartu zuena ez beste guztiak bata bestearen zordun direla, eta tartean birritan emendakinak egin zitzaizkiola 1720ko testuari, bai eta zuzenketak eta hizkuntz aldaketatxoak ere.

2. *Imitazioearen iturri-hizkuntzaren bila*

Thomas à Kempis delakoak 1420-1427 artean idatzitako *De imitatione Christi* (Zelyck 2005) ezagutzera eman zenetik, Bibliaren ondoren liburu kristau irakurriena omen: «With the exception of the Bible, it is perhaps the most widely read spiritual book in the world» (Kempis 1910).⁷ Itzulienetako bat ere bai, euskaraz izan duen neurritz gaindiko arrakastaren arabera behintzat, Silvain Pouvreaux xvii. mendean euskaratu zuenetik⁸ beste hamar itzulpen izan baititu Villasantek (1979: 484) zenbatu arteino, «elkarren berri jakin gabe behin baino gehiagotan» (Satrustegi 1979: 14).

1720ko *Imitazioea* hirugarrena da euskal zerrenda horretan, eta lapurterazko hirugarrena ere bai, hirurak ala hirurak lapurtera klasikoaren itzalpean eginak. Pouvreauxena ez zen orduan argitaratu, ezta erabat bukatu ere Vinsonen iritzian (*apud* Satrustegi 1979: 15). Bigarrena Aranbillagak egin zuen: *Jesu Christoren imitazioea d'Arambillaga Apheçac escaraz emana* (Baiona, 1684); oster, honek III. eta IV. liburuak bakarrik argitaratu zituen.⁹ Iparraldeko literatura klasikoari buruzko iritziz kanonikoak dio Xuriorena dela bi argitaratueta onena. Entzun diezaiozun Lafitteri (1931: 62): «Arambillaga deitu apez batek 1684ean *Imitazioe* bat egin zuen eskuaraz. *Egin* erran baitugu, *huts egin* erran beharko ginuen. Beharrik Chourioren liburu agertu baitzen. Nahiz geroztik hunat eskuarazko *Imitazioe* hoberik moldatu den, hau ez daukagu batere gutiesteko».

Honaino heltzen da Xuriotarren *Imitazioeaz* dakiguna. Eta, itzulpena denez, nahitaezkoa da nondik itzuli zuten galdetzea. 1788ko edizioari erantsi zitzaion «Autre approbation» delakoan D'Iturbide bikario orokorrak zintzoki euskaratua dela dio,¹⁰ baina ez zein hizkuntzatatik. Aldiz, Georges Lacombe (1928, *apud* Elizalde 1954: 306) *expressis verbis* dio latinetik eginga dela. Jakintsu hark bazituzkeen bere arrazoiak, noski, baina bere kolkorako gorde zituenez gero, frogatzea dagokigu hori hala den. Izan ere, egiatan garai eta toki hartan ez dago aukera bakarra, hiru baizen: jatorrizko latinezkoaren edizioen batetik eginga izan liteke, frantses itzulpenen batetik edota

⁷ Euskaraz Pouvreauxen itzulpenaren hitzaurrean Satrustegik (1979: 13-15) esana irakur dezakegu Kenpisen lan honen zertzeladez gehiago jakiteko. Aurreko gisa, baina, Lafitter (1928: 105) haren egi-leaz esana balia genezake: «*Imitazioearen* egilea da Thomas Hemerken. Latinez «a Kempis» erraiten ohi diote, Kempen delako herrichkan sortu zelakotz 1379an. Jakitatez eta othoitzez gaitza, San Agostinen Ordeneko kalonje eta fraile, liburu eder frango asmaturik eta Jainkoaren fabore handi zombait gozaturik, 92 urthetan bozkarioz zendu zen saindu bat bezala».

⁸ 1669an datatu zuen egileak bere itzulpena, «baina gauza ez dago hain garbi», Satrustegiren aburuz (1979: 14-15).

⁹ Izenburuak eta aurkibideak III. liburuari bakarrik egiten diote erreferentzia, nahiz eta 171. orrialdetik aurrera IV. liburu ere ageri den argitalpenean. Paratestuetan Aranbillagak Gaspard de Preillé Baionako apezpikuari egindako eskaintza, *Iracurtçailleari avissua*, eta E. de Sorhaindo-ren, Churio baten eta D'Elissagaray-ren oniritziak daude. *Avissua*-n egilea hirugarren eta laugarren liburuez mintzo da, zer aurkituko duen irakurleak haietan, eta aurreratzen du beste biak ateratzeko asmoa: «lehenbicioa eta bigarrena Iaincoac graciari ematen badarot iratchequico diotçat denbora laburric gabe», Satrustegik (1979: 13-14) ikusi bezala. Bitxia da, bestalde, onirizgile guztiek data berberarekin ematea *aprobacionea*, 1684ko urtarrilaren 7an.

¹⁰ «L'excellent livre de *l'Imitation de Jesus-Christ* a été autrefois fidèlement traduit en Basque» (*in* Xurio 1788: 496).

aurreko euskarazkoetatik. Aurrenik litezkeen erdal iturriak bilatu eta aztertu ditut (§ 2.1), eta bigarrenik euskarazkoak (§ 2.2).

2.1. Litezkeen erdarazko iturriak

Imitazionea itzultzeko eskura zeuden latinezko eta frantsesezko aukerak bilatu eta haztatu ditut lehenik (§§ 2.1.1 eta 2.1.2). Ondoren, aliritzira hautatutako *Imitazionearen* lagin birekin erkatu ditut banan-banan.

Lehenengoa, «A lagina» izena eman dioguna, II. liburuko 3. kapituluaz osatua da, latinez (Kempis 1649: 92-94), frantsesez (Lemaistre 1686: 93-95) eta euskaraz (Xurrio 1720: 99-101), ekoizpen hurrenkeraren arabera antolaturik. I. eranskinean bildu dut erkaketa osoa. B lagina, berriz, III. liburuko 15. kapituluak osatzen du, latinez (1649: 176-179), frantsesez (1686: 186-189) eta euskaraz (1720: 189-192), eta erkaketa osoa II. eranskinean aurkezturik dago.¹¹ Erkaketa errazteko egin ditudan atalen zenbakiak izango dituzte aldean hemendik aurrera handik ekarriko ditugun adibideek. Laginak bereizteko A eta B erabiliko ditut; beraz, «A19» lehenengo lagineko 19. atalari dagokio, adibidez. Erkaketaren ondorio nagusiak bukaeran azaldu ditut (§ 2.1.3).

2.1.1. Latinezko jatorrizkoa

Latinezko testuak ezin konta ahala edizio izan ditu historian zehar, mendez mende eta herriz herri. Ez da gure xedea honetan sakontzea, eta honegatik *Gallica*-n eskura dagoen garaiko edizio frantses bat baliatu dut konparaziorako, 1649an Parisen egina.¹²

Lehenik eta behin, *De advocatis* delako kodex zaharraren edizio modernoa erabili dut konparagarri (Gregory 1833: 86-88), *Imitazionea* latinetik itzulia balitz, hamaitxoren artean edizioa ere asmatu behar horretan, latinezkoaren eta euskarazkoaren arteko ezberdintasunak edizio ugaritan barrena latinezko testua asko edo gutxi aldatu izanaren ondorio direnez ikuskatzeko asmoz. 1649ko edizioa kodexaren 1833ko edizioarekin erkatu dut landutako bi laginetan (ik. I eta II. eranskineko oharra), eta egiaztatu dut oro har bat datozela. Aldaera gehientsuek (jatorrizkoak balira ere, ez Gregoryren edizio-erabakiak) ez diote euskarazkoari zertan eragin: ortografia (*ae* vs *e*, kasu), hitz-banaketak, ordena,¹³ sinonimia,¹⁴ eta abar. 1649ko edizioan hitz bat falta da, baina, alderantziz, ematen du lerro oso bat itzuri zitzaiola *De advocatis*-en kopiagileari;¹⁵ bestalde, pare bat hitz aldaketa ere badago: *tollerare* (1833) vs *colorare*

¹¹ Aurrerago azalduko dugu zergatik data hauek latinez eta frantsesez, eta ez aukeran leudekeen data ezberdineko edizio ugarietan besterik.

¹² Ale horren eta, oro har, aipatuko ditugun Kempisaren edizio edota itzulpenen ale zahar guztiei buruzko xehetasunetarako, ik. «Iturriak» atala lan honen amaieran.

¹³ Adibidez, *alios poteris* vs *poteris alios* (A1), euskararen eraginik ezin izan dezakeena, edo *homo pacificus* vs *pacificus homo* (A4), batera zein bestera *guiçon baquetiarrac* berdin eman lezakeena.

¹⁴ *Primus* vs *primò* (A2), *primum* vs *primò* (A8) eta *malus* vs *alienus* (B7).

¹⁵ Bi kontuok 6-7. ataletan gertatu dira, halaberharrez: «Dicit sepe quod dicere non deberet, et omitit sepe quod sibi magis facere expediret. Considerat quod alii facere tenentur, et negligit quod ipse fa-

(1649; A9) eta *accipere* (1833) vs *recipere* (1649; A9). Guztietan (baita aipatu ez ditundetan ere) *Imitazionea* bat dator 1649koarekin.¹⁶

Badirudi, beraz, zilegi dela latinezko edizioen arteko gorabeherak alde batera utzi, eta xvii. mende erdialdeko edo erdialdetik aurrerako frantses edizioen tradiziorea mugatzea. Horretan funtsaturik, berriz, bat etor gaitezke Lacomberen baieztapenarekin, zeren eta irakurriaz beste gabe ezagun baita latinezko bertsioari gertuki jarraitzen diola *Imitazioneak*, aldeak alde. Hemendik egina den, ala frantsesetik, oraindik ez dakigu, baina aukera garbi bat da latinezkotik izatea.

Ez litzateke harrigarria, Antzinako Erregimeneko Frantzian latina baitzen ikasketen helburu nagusia, Georges Weill-ek esandakoaren arabera (*apud* Tomamichel 2017: 213). Gizonezkoen ikasketen helburu nagusia, erants dezakegu guk orain.¹⁷ Mixel Xuriok non ikasi zuen ez dakigu, baina eliteko familia baten semea zenez¹⁸, egiantzekoa da Euskal Herritik at era bateko edo besteko *collège* delako batean —besteak beste, jesulagunek halako ehun bat ikastetxe zituzten—¹⁹ aritzea bigarren hezkuntzako ikasketak egiten eta, beraz, latina gototik ikasten.²⁰

2.1.2. Frantsesezko itzulpenak

Frantsesez bi itzulpen ditugu aipatzeko xvii. mendean.²¹ Alde batetik, Pierre Corneille antzerkigile ospetsuak urteetan egin, atalka kaleratu eta azkenik 1656an lehenengoz osorik argitaratu zuena (1651-1656). Bertsotan egina denez, berez alde batera uztekoa dirudi eta, izan ere, gure lehen laginaren izenburutik beretik hasirik hagitz ezberdinak dira Corneilleren bertsioa eta gure *Imitazionea*.²²

cere tenetur». Adibidean azpimarratutako *sepe* faltan dago 1649an (honek *saepe* zekarkeen, baina); 1833koan, aldiz, marratutako zatia. 1649koan beste hitz bat ere falta da (*instum rectum et bonum* B6).

¹⁶ Adibide esanguratsu bat: *çure hutsen eta falten* (1720; 9. at.) = *Tu bene scis facta tua excusare* (1649) vs *Tu bene facta scis excusare* (1833). Halaber, *tollerare* 'jasan' vs *colorare* 'margotu; (fig.) zuritu' aldaketan ere *Imitazionea* 1649koarekin bat dator, euskaraz *bernuçatcen* 'bernitzenen' baitago, zeina Euskaltzaindiaren hiztegiak «apainkeriaz estali, zuritu» definitu baitu.

¹⁷ Alde batera utziko dugu oraingoz Madama Xurioren heziketa zein zatekeen azaltzea, dudarik gabe etorkizunean sakondu beharreko gaia bada ere.

¹⁸ Familiari buruz hedatu diren berriak nahasiak dira (cf., adibidez, Elizalde 1954: 308): besteak beste, Pierre anaia ez zen elizgizona, erret notarioa baizik, eta Martin Xurio Lapurdiko sindikoa ez zen bien aita, aitona baizik (cf. Erxagibel & Urgell, prestatzen, non dokumentu zehatzak aurkeztuko diren).

¹⁹ Kopuru hori xviii. mendean erdialdeari dagokio (Tomamichel 2017: 211); xvii. mendean, ik. Dainville (1957), non erraz ikusten den 1627 inguruan jadanik hainbeste izango zirela.

²⁰ «[...] estudioen egiteko eta hizkuntza horien [latina eta frantsesa] ikasteko Euskal Herritik atera behar zute[n] gazteek [...], goi mailako eskolarik ez izanik, ez eta apaizgaitegirik ere Lapurdin 1730ko hamarkada arte» (Oyharçabal 2001: 30).

²¹ Ez dira lehenengoak: aitzitik, 1500. urterako baziren frantses itzulpen bi: bata Tolosan (1484) eta bestea Parisen (1493) atereak. Margaret Beaufort Henrike VII.a Ingalaterrakoaren amak Pariskoak baliatu zuen ingelesezko lehenengo itzulpena egiteko: I-III. liburuak norbaiti eginarazi omen zizkion, baina IV.a Beaufort-ek berak egin zuen frantsesetik, «since Beaufort knew no Latin» (Hosington 2014: 250).

²² *Gallica*-n aurkitutako 1653ko edizio bat erabili dut, I. eta II. liburuak elkarrekin eman zituena, «Enrichie de Figure de Taille Douce sur chaque Chapitre» (De l'Imprimerie de L. Maurry, Rouen). A laginari dagokion testua 167-170. orrialdeetan dago, eta aipatutako bi ahapaldiak 167. orrialdetik datoz.

<i>L'Imitation de Jesus-Christ (1653)</i>	<i>Jesus-Christoren Imitacionea (1720)</i>
Cap. III. <i>De l'homme pacifique.</i>	III Capitulua <i>Barreneco baqueaz.</i>
Avant que de sôger à mettre en paix les autres, Prens soin de l'affermir chez toy, Leurs esprits aisément se reglent sur les nostres, L'exemple est la plus forte loy.	1. Hazçaite behindic behiñ çure bihotcean ba- quearen eçartcen, eta guero bertceen artean ema- nen duqueçu.
Ce calme interieur est le tresor unique, qui soit digne de nos souhaits, L'homme docte sert moins que l'homme pacifi- que, Et le fruit du sçavoir cede á ceux de la paix.	Guiçon baquezcoa progotchosago da bertceençat guiçon sabanta baino.

Mende berean hitz lauuko itzulpen bat ere irten zen argitara, De Beüil jaunak —«prieur de Saint-Val»— sinatutakoa. Goitizena delakoan, itzulpen hori «Le Maître de Sacy» izenaz ezagunago denari egotzi zaio, hots, Louis-Isaac Lemaistre, Sacy-ko jaun (1613-1684), apaiz, teologo, Bibliaren ikertzaile eta humanista, batez ere Port Royal-eko bibliaren itzulpenagatik ezagun denari.²³ Honen *Imitatione*-aren itzulpena (1662) hainbat aldiz argitaratu zen: adibidez, Julio Urquijoren alea (Bordele, 1683) eskura dago Koldo Mitxelena Kulturunean (J.U. 4742),²⁴ digitalizatu gabe damurik, baina sarean errazki topatu ditut 1673ko bat (18. edizioa omen), 1686ko bat (25.a dela dio), bai eta 1674ko bi ere, biak Parisen eginak, bata «Chez C. Saureux» eta beste «Chez Guillaume Desprez, au pied de la Tour de Nostre-Dame», biak 19.a iza-teko ohorea aldarrikatzen dutenak.

Hasieran bederen, denak ere egokiak dira *Imitationearen* iturria izateko, liburu honekiko Xuriotarren debozioa ez baitzatekeen egun batetik besterakoa, aspaldikoa baizik, Darreche Ziburuko erretorari sinistuz gero: «aspaldi çuen [Mixel Xuriok] li-buru saindu hau bere bihotcerat, eta accionetarat ekharri çuela» (1720: iii). Hala eta guztiz ere, edizioen arteko gorabeheretan sakontzeko zio berezirik ez izanik, lehen unean Gallican bildutako Lyongo liburutegiko alea (Paris, Chez C. Saureux, 1674) baliatu nuen konparaketa egiteko, nahiz gero egiturazko ezaugarri batek bultzaturik 1686koa hobetsi dudan, hurrengo atalean azalduko denez. Eranskinetan, bada, tes-tuan 1686koa dago, eta oharretan 1674koa, hemen esandakoaren berme.

2.1.3. *Erkaketaaren ondorioak*

Euskarazko itzulpenak latinezkoaren antz handia duela esan badugu ere, frantsezkoarekin erkatzen hasi baino ez, eta lehen atalean, izenburuarenean, hala bi osagaien arteko hurrenkerak nola izenburuak berak euskarazkoa frantsesezkoarekin lotzen dute, eta latinezkotik banantzen bi laginetan:

²³ Kalifikatzaileak euskarazko Wikipediatik hartuak dira (s.v. *Louis-Isaac Lemaistre de Sacy*). Gehiago sakontzeko Delassault (1957) gomendatzen da.

²⁴ Azkenotan horrelako liburu zaharrak Oñatiko Artxiboan kokatzen ditu KMKren katalogoak.

(1)	<i>De bono pacifico homine.</i> Cap. III.	Cap. III. <i>De la paix interieure.</i>	III. CAPITULUA <i>Barreneco baqueaz.</i>
	<i>Qualiter standum sit, ac dicendum, in omni re desiderabili.</i> CAP. XV.	CHAPITRE XV. <i>Se soumettre à Dieu en tout, & ne vouloir que ce qu'il veut.</i>	XV. CAPITULUA. <i>Estugula nahi behar Jaincoac nahi duenic baicen.</i>

Bigarreanean, gainera, latinez dioena ez dator frantsesez eta euskaraz dioenarekin bat, guztiz kontrara baizik: arrazoiak arrazoi, bi izenburu ezberdin ditugu.

Berdin gertatzen da formazko osagai gehiagotan: adibidez, *Jesus-Christ* = *Jesus-Christoc* (B2) dago frantsesez eta euskaraz, hurrengo lerroetan berak hitz egingo duela jakinarazteko, baina ez horrelakorik latinez. Halaber, latinez otoitzak izena dauka, beste bi hizkuntzetan ez bezala:

(2)	B16	<i>Oratio pro beneplacito Dei perficiendo.</i>	PRIERE.	OTHOITÇA.
-----	-----	--	---------	-----------

Frantses bertsiotik kopiatuak dira etzanak ere:

(3)	B24	In hac pace, in idipsum, hoc est, in te vno summo aeterno Bono dormiam, & requiescam.	<i>Faites-moy donc la grace de gouter ce sommeil divin, & ce repos, qui se trouve dans la souveraine paix; c'est à dire dans vous, ô mon Dieu, qui estes le Bien unique, souverain & eternal!</i>	<i>Beraz ene loa, eta pausua hartuco dut baque soberaco hartan, ceña baitçare çu ceroni, o ene Jaincoa ene ontasun guciz handia, eta eternala halabiz.</i>
-----	-----	---	---	--

Alderantziz, 1674ko frantses edizioak ez du kapitulu barneko atal zerbakirik, eta latinezkoak bai. Edizio kontua izan litekeelakoan, eskura ditugun beste biak miatu eta egoera bera aurkitu dut 1673ko edizioan, baina, beldur nintzenez, zerbakiak egon badaude 1686koan; beraz, zerbakiok ezin dira latinaren alde ekarri.

Dena dela, aurkikuntza honek kolokan jarri du 1674ko frantses edizioaren aldeko ene hasierako hautua, eta behartu nau 1686koarekin konparatzera (ik. I. eta II. eranskinak). Lehen laginean, frantses ortografiari dagozkion aldaketa urri eta ni-miñoak alde batera utzirik (*mesme* > *même*, *apres* > *après*, etab.), ez zegoen frantses edizio bata baino bestea *Imitazionearen* iturria izateko hobe egin lezakeen ezaugarririk, 1686koak ez baitu oro har ezberdintasun aipagarriarik, zerbakiak kontuaz besterik, are gutxiago euskarari eragin liezaiokeenik. Alabaina, 2. laginean ezberdintasun bat dago (1674 *une* vs 1686 *vostre*), eta euskarazkoa 1686koarekin dator bat (*Çure*; B14). Ondorioz, 1686koa hobetsi dut konparagarri gisa, baina argi utzi nahi nuke ez dugula *Imitazionearen* iturri zehatz gisa proposatzeko oinarririk: *une* irakurketa 1674ko edizioaren okerra da, latinez ere *In manu tua* baitio eta, beraz, ezberdintasun honek 1674koa baztertzeko baino ez du balio oraingoz.

Latin-frantses erkaketara itzulirik, formazko bizpahiru ezaugarri frantsesaren alde nabarmen egiten badute ere, lehen inpresio honetaz fido izatea oker handia li-

tzateke, izenburuaz beheragoko lerroetan ez baita beti erraza bietan zeini jarraitzen dioten jakitea: noiz batari, noiz besteari, noiz bietako edozeini, orokorrean frantseskoa bera aski gertu baitago latinezkotik; are noiz edo behin bere kasa ere badabil-tza itzultzaile euskaldunak, gaingiroki ideia berak eta perpaus berak emanez, baina maiz hitzez hitz aritu gabe.

Nolanahi ere den, zantzu argiak daude frantsesaren alde, formazkoak bezain gardenak hiru hizkuntzak bata bestearen parean jartzen direnean. Azpian bildutako 4. adibidean eusk. *Hazçaitte* 'has zaitez' fr. *Commencez*-ekin dator bat, eta ez lat. *Pone te* 'jarri zeure burua'-rekin. Halaber, eus. *çure bihotcean* fr. *dans vostre coeur*-etik baino ezin daiteke etorri, ez baitu ordainik latinez:

(4)	A1	Pone te primò in pace, & tunc poteris alios pacificare.	<u>Commencez</u> par bien établir la paix <u>dans vostre coeur</u> , & vous pourrez ensuite la donner aux autres.	1. <u>Hazçaitte</u> behindic behiñ <u>çure bihotcean</u> baquearen eçartcen, eta guero bertceen artean emanen duqueçu.
-----	----	---	---	--

5. adibidean bi pasarte azpimarratu ditut euskarazko bertsiotan: lehenengoan lat. *in*-i ez, fr. *pendant*-i zor zaio *gareño*; bigarreanean, lat. preposizio-sintagmaren ordez, euskarazko *humilqui pairatcean* [adberbioa + aditza] egitura frantsesari darraio:

(5)	A17	Et tamen tota pax nostra <u>in hac misera vita</u> , potiùs <u>in humili sufferentia</u> nonenda est, quàm in non sentiendo contraria.	Il est vray neanmoins que <u>pendant que nous sommes dans cette miserable vie</u> , nostre paix consiste plûtost <u>à souffrir humblement</u> ce qui s'oppose à nous, qu'à ne trouver rien qui nous soit contraire.	Guciarequiñ-ere gure baquea <u>bizitce dohacabe</u> huntan <u>gareño</u> , hobequi datça trebesien <u>humilqui pairatcean</u> , ecen ez atsecaberic gabe içatean.
-----	-----	--	---	---

Antzera 6.ean: *Baiñan* juntagailuak irekitzen duen perpausetik abiatzen da euskarazkoa, frantsesekoa *Mais*-etik bezalaxe; latinez *Sed*-i dagokion perpausa, aldiz, juntagailutik banandu eta bukaeran emana da. Berebat, lat. *gratia* & *factum*-en ordez, fr. *grace* & *vertu* dugunez, honetatik izan behar eus. *gracia* & *berthute*:

(6)	A13	<u>Sed</u> cum duris, & peruersis, aut indisciplinatis, aut nobis contrariantibus, pacificè posse viuere, <u>magna gratia</u> est, & <u>laudabile nimis, virilè que factum</u> .	<u>Mais c'est l'effèt d'une grande grace</u> , & <u>d'une vertu masle & courageuse</u> , de pouvoir vivre paisiblement avec des ames dures & déréglées, qui sont sans-joug & sans discipline, ou qui nous contredisent & nous combattent.	<u>Baiñan gracia</u> handibat, eta <u>berthute sendobat</u> behar da, buru gaitz eta errebesequiñ, desordenatuequiñ, makhurrequiñ, eta contrestatçailleequiñ baquean bicitceco.
-----	-----	--	---	---

Hurrengo adibidean, frantsesak latin hitza itzultzeko baliatu duen perifrastik datorke, halaber, euskarazko perifrasiak:

(7)	A4	passionatus	qui est encore assujetty au trouble de ses passions	bere pasioneen gathibu den[a]
-----	----	-------------	---	-------------------------------

8. adibidean, azken perpausa ez da berdin-berdina euskaraz eta frantsesez, aditza aldatu da batetik bestera, baina aditzaz gainerakoa bai latinetik zeharo ezberdina bietan:

(8)	B14	In manu tua sum, gyra, & <u>reversa me per circuitum.</u>	Je suis dans vostre main divine; tournez-moy, & <u>retournez-moy comme il vous plaira.</u>	Çure escuan naiz, iira naçaçu, <u>eta erabill placer duçun beçala.</u>
-----	-----	---	--	--

Adibide gehiago eman daitezke, baina buka dezagun argi batekin, zeinean *bere baquea eta bozcarioa* frantsesetik baino ezin datorren:

(9)	B21	cor meum in te pacificare.	que mon coeur trouve en vostre sein <u>sa paix & sa joye.</u>	eta ene bihotçac (...) çure baithan causi deçan <u>bere baquea, eta bozcarioa.</u>
-----	-----	----------------------------	---	--

Honainoko adibideek ondorio garbi batera garamatzate: 1720ko *Imitazione* Le-maistre-ren itzulpenaren zordun da. Hala eta guztiz ere, ezin da esan frantsesezko bertsiorearen itzulpen soila denik. Aitzitik, latinaren alde makurtzeko zantzu txiki ugaririk topatu ditut. Hona latinari gehiago begiratu izanaren zantzu horietakoak:

(10)	A3	Homo pacificus	L'homme qui jouit de cette paix	Guiçon baquezcoa
	A3	bene doctus	les plus éminens en science	guiçon sabanta
	A4	Bonus pacificus homo	l'homme de bien qui est étably dans cette paix	guiçon baquetiarrac
	A8	Habe ergo primò zelum	Que vostre zele donc agisse premierement	Duçon beraz zelo lehenic
	A11	Vide	Considerez	Ikus açu
	A11	adhuc	—	hortic
	A12	cum bonis, & <u>mansuetis</u>	avec ceux qui sont bons & doux	onequiñ eta <u>mansoequiñ</u>
	A18	Qui <u>meliùs</u> scit pati	Plus l'homme a de douleur & de patience	Cembatenaz baitaqui guiçonac <u>hobequi</u> pairatcen

B laginean berebat nabarmena da latinezko bertsioari ere begiratu izana. 11. adibidean frantsesak erantsi dituen lehen bi perpausetako hitzak azpimarratu ditut, beste bi hizkuntzetan ez daudelako, bai eta frantsesez ez dagoen izenaren aipua ere beste bietan:

(11)	B3	FILI, sic dicas in omni re: <i>Domine</i> , si tibi placitum fuerit, fiat hoc ita. Domine, si sit honor tuus, fiat <u>in nomine tuo</u> hoc.	1. Mons fils, <u>je veux</u> que vous me disiez en toutes choses: Seigneur, que <u>ce que je vous propose</u> se fasse si c'est votre volonté. Si vous estes honoré en une telle chose, qu'elle se fasse pour vostre gloire.	1. Ene semea huna aldi gucian itchequi behar duçun solasa. Jauna, hauche eguiñ bedi baldiñ çure nahiaren arabera bada, Jauna, gauça hau çure loriacotz balinbada guertha bedi <u>çure icen sainduaren ohoretan</u> .
------	----	--	--	--

Hona latinarekiko beste kidesan batzuk, euskarazkoa frantsesetik aldentzen dutenak:

(12)	B9	<u>cum timore Dei</u> , & cordis humilitate	<u>avec crainte</u> & humilité	humiltasunequiñ, eta <u>Jaincoaren beldurtasunequiñ</u>
	B9	Igitur semper (...) desiderandum est, & petendum, quidquid desiderabile <u>menti occurrit</u>	Vous devez toujours m'offrir vos demandes & vos desirs	Hala beraz <u>gogorat heldu çazquigun gaueraric</u> eztugu behar deuz desiratu edo galdetu

Hurrengo pasartean frantsesa guztiz beste bide batetik doa:

(13)	B22	Tu vera pax cordis, tu sola requies:	Vous seul estes nostre azyle & nostre port.	Çu çare eguiazqui bihotceco baquea: çu bakharric çare gure arimaco sosegua.
------	-----	--------------------------------------	---	---

Gure azken adibidean euskarazkoa frantsesekotik aski gertu egon arren, konparaketak diosku latinezkoa nahikoa dela euskarazkoa azaltzeko (erreparatu *scit pati* = *baitaqui pairatcen* batetortzeari batik bat):

(14)	A18	Qui melius scit pati, pacem tenebit maiorem.	Plus l'homme a de douceur & de patience, plus il a de paix.	Cembatenaz baitaqui guiçonac hobequi pairatcen, hambatenaz du baque guehiago.
------	-----	--	---	---

Honaino ikusitakoarekin ondorio zehatzago batera heldu gara, alegia, latinezkoa eta frantsesezkoa, nola edo hala biak kontsultatuak izan zirela 1720ko *Imitazionea* itzultzeko. Hona latinetik eta frantsesetik, bietatik ezaugarriak bide dituen pasarte

bat, zeinean euskarazko bertasioak latinaren trinkotasuna hobetsi duen, nahiz azken aldeko *çure nahi sainduaren arabera* frantsesari zor zaion:

(15)	B10	<i>Domine, tu scis, qualiter melius est, fiat hoc, vel illud, sicut volueris.</i>	Seigneur, vous sçavez ce qui est de meilleur. Que cecy se fasse ou ne se fasse pas selon l'ordre de vostre sainte volonté.	Jauna çuc daquiçu cer den hobe; eguiñ bedi hau edo hori çure nahi sainduaren arabera.
------	-----	---	--	---

Ez da ezohikoa bi hizkuntzetan (ia) edozeinetatik izan litezkeenak aurkitzea. Hasteke, ikusiko ditugu zalantza gehiago sor lezaketen bi pasarte:

(16)	A19	Iste est victor sui & dominus mundi, amicus Christi, & <u>heres caeli</u> .	<u>Et</u> celuy-là est <u>veritablement</u> le vainqueur de soy-mesme, le maitre du monde, l'amy de Jesus, & <u>l'heritier du Paradis</u> .	Paciencia duena da bere buruaren garrantzaille, munduaren nausi, Jesu-Christoren adisquide, eta <u>parabisuco primu</u> .
	B20	4. Da mihi omnibus mori, quae in mundo sunt: & propter te amare contemni, & nesciri in hoc <u>seculo</u> .	4. <u>Faites</u> que je meure à <u>tout ce qui est dans le monde</u> , que j'aime à demeurer inconnu au monde, & à estre méprisé pour l'amour de vous.	4. Arren <u>eguiçu</u> naicen hilla <u>munduco gauça guciençat</u> , eta dudan laket munduaz ahançtia, eta arbuatua iça-tea çure amoreagatic.

A19 atalean hirurak oso antzekoak dira, baina frantses bertasioak erantsitako *Et* eta *veritablement* falta ditu euskarak, nahiz *parabisuco primu* frantsesezko *l'heritier du Paradis*-tik den (vs *heres caeli*); B20 atalean lat. *seculo* ez dago beste bietan, eta hantemengo xehetasunek frantsesaren alde egiten dute: esate baterako, eus. *eguiçu* = fr. *Faites* vs lat. *Da*, edo eus. *munduco gauça guciençat* = fr. *tout ce qui est dans le monde* vs lat. *quae in mundo sunt*. Hurrengo pasartean, aldiz, bietatik edozein izan daiteke alderdi guztietan:

(17)	B8	Multi in fine sunt decepti, qui primò bono spiritu videbantur inducti.	Plusieurs ont esté trompez à la fin, qui paroissoient d'abord conduits par le bon Esprit.	Hañitz presuna azquenerat enganatuac guerthatu dire, ceñec baitciduriten hastean Spiritu onaz guidatuac cirela.
------	----	--	---	---

Halere, gorago esan eta tarteka ikusi ahal izan dugunez, *Imitazionea* zenbaitetan bere kasa dabil, ideia bera eman bai, baina hitzez hitzekoari lotu gabe:

(18)	B13	& liberè age mecum in omnibus.	& disposez de moy pour toutes choses avec une entiere liberté.	eta gauça gucietan compli bedi ene baithan çure borondatea.
------	-----	--------------------------------	--	---

Bildutako zantzuon arabera, badirudi itzultzaileek lan egiterakoan bi hizkuntzetako bertsioak begien aurrean zituztela, noiz batari segituz, noiz besteari, noiz buruak ematen ziena idatziz, hitzez hitzekoari lotu gabe. Orain haien itzulpen-teknikak aztertuko ditugu, latinari edo frantsesari zegokion begiratu bitartean sumatu ditugun garrantzizko edo nabarmenenak behintzat.

2.1.3.1. Itzulpen-teknikak²⁵

Esango nuke *Imitazionean* itzulpen aski fidela egin zela, aldez bederen ikusi bezala, baina aukeran apaindura gutxikoa, trinkotzeko halako joera duena.²⁶ Beste bi hizkuntzekin konparaturik euskarazkoan ez dauden osagaiak maiz topatu ditut. Galdera da ea ohartuki ala oharkabean eginak diren, hau da, itzulpen-teknika den (*elisia*) edo itzulpen-akatsa (*ezabatzea*). Azpian, uste dut bildu ditugula berariazko erabakiak direla frogatzeko lain diren adibideak (elisioren bat duten pasarteak azpimarratzeko markatuak dira):

(19)	A12	<u>hoc enim omnibus naturaliter placet, & vnusquisque libenter pacem habet, & secum sentientes magis diligit.</u>	<u>puis qu'on se plaist naturellement en la compagnie de ces personnes, & que nous aimons toujurs ceux qui sont de mesme sentiment que nous.</u>	<u>natural da ecen baquea maitatcea, eta gure sentimenduco diren presunen oneztea.</u>
	A13	<u>magna gratia est, & laudabile nimis, virilè-que factum.</u>	<u>Mais c'est l'effet d'une grande grace, & d'une vertu masle & courageuse</u>	<u>Baiñan gracia handibat, eta berthute sendo bat behar da</u>
	B5	<u>Sed si mihi nociuum fore cognoueris, nec animae meae saluti prodesse, aufer à me tale desiderium.</u>	<u>Que si vous connoissez qu'il me doit nuire, & qu'il n'est pas avantageux pour mon salut, ôtez ce desir & cette pensée de mon ame.</u>	<u>Baiñan eçagutcen badoçu caltiar nuquela, khen dieçadaçu othoiguticia hura.</u>
	B18	<u>Da mihi semper desiderare, & velle, quod tibi magis acceptum.</u>	<u>Faites-moy desirer & vouloir toujurs ce qui vous est le plus agreable, & que vous desirez plus de moy.</u>	<u>Desiraraz dieçadaçu bethi guehienic çure gogara dena.</u>

²⁵ Itzulpen-teknikatzat haxe ulertuko dugu: «Procedimiento, visible en el resultado de la traducción, que se utiliza para conseguir la equivalencia traductora a microunidades textuales» (Hurtado Albir 2016: 642). Itzulpen-teknikak antzemateko eta definitzeko beraren sailkapena (*ib.* 268-271) erabili dugu, eta beraren terminologia egokitu.

²⁶ Hurtado Albir-enean (2016: 635) *compresión lingüística* deritza teknika honi. Osagai linguistikoak sintetizatzean datza, eta geroago aipatuko dugun anplifikazioaren aurkakoa da.

Idea bera bi modutara esanda zegoen latinez (A12),²⁷ edo latinez zein frantsesez (B5), eta hein batean sinonimotzat har litezkeen *masle & corageuse* euskaraz bat egin dira (A13). B18 pasartearen hasieran mezua aditz arazlearekin trinkotzeaz gain, bi aditz sinonimoak bat egin dira (*desiderare & velle = desirer & vouloir* vs *desiraraz*). Erreparatu, bestalde, latinezkoaren trinkotasuna hobetsi duela (*quod tibi magis acceptum*), frantsesezko perifrasi bikoitzaren ordeztu (*ce qui vois est... & que vous desirez...*). Laburbildurik, akastzat hartzeko moduko ez jauzi logikorik, ez egiazko informazio galerarik bildutako adibideetan.

Trinkotzeko joera era ezberdinetara ageri da testuan. Hurrengo adibidean latin testuko nolabaiteko errepikapena frantsesak gutxiagotu du, eta euskarazkoak areago:

(20)	A14	3. Sed sunt qui seip- sos <u>in pace tenent</u> , & cum aliis etiam <u>pacem</u> <u>habent</u> .	Il y en a qui <u>conser- vent la paix</u> dans eux, & qui <u>l'ont</u> aussi avec les autres.	Badire presunac bere buruequiñ, eta bertcee- quiñ <u>baquea dutenac</u> :
------	-----	---	---	---

Hurrengoan frantsesak anplifikazioa egin arren, euskarazkoak biziki trinkotu du ideia, latinetik hurbilago:

(21)	A16	Et sunt qui seip- sos in pace retinent, & ad pacem alios reducere student.	Il y en a enfin, qui non seulement gardent la paix au dedans d'eux; mais qui travaillent encore à la donner à ceux qui sont dans la division & dans le trouble.	Bertce batçuc ezdire contentatcen bere bu- ruequiñ baquean iça- teaz, enseiatcen dire bertceei ere haren ema- terat.
------	-----	---	--	---

Azpiko adibidean, euskarazkoa frantsesezkoetik gertu dabil (latinezkoa zeharo ezberdina da), baina funtsean esanahi berekoak diren bi perpaus bat egin dira:

(22)	B1	Qualiter standum sit, ac dicendum, in omni re desiderabili.	Se soûmettre à Dieu en tout, & ne vouloir que ce qu'il veut.	Estugula nahi behar Jaincoac nahi duenic baicen.
------	----	---	--	--

Frantsesez gehitu ziren adberbioei edo adberbio-esapideei ezikusiarrena egin die *Imitazioneak* behin baino gehiagotan:

²⁷ Ohartzekoa da adibide horretan frantsesak ere perpaus bakarra dakarrela, latinez bestelakoa, baina euskarazkoa ez dagokio frantsesari, *libenter naturaliter*-ekin ordezkatu eta *vnusquisque libenter pacem habet* latinezko bigarren perpausari baizik.

(23)	A9	Iustus esset, vt te accusares, & fratrem tuum excusares.	Il seroit bien plus juste <u>au contraire</u> de vous accuser vous-mesme, & de le excuser.	ezliteque bada iustuago çure burua faltiar aithortcea, eta bertceac faltatic descargatcea?
	A12	& secum sentientes <u>magis</u> diligit.	& que nous aimons <u>toùjurs</u> ceux qui sont de mesme sentiment que nous.	eta gure sentimenduco diren presunen oneztea.
	A19	Iste est victor sui	Et celuy-là est <u>veritablement</u> le vainqueur de soy-mesme	Paciencia duena da bere buruaren garaitçaille

Latinezkoekin ere berdin inoizka, goian A12 atalean azpimarratutako *magis* bezala; hurrengo adibidean halakoak latinetik zein frantsesetik ez hartzeaz gain, lat. *habent*-i eta fr. *ont*-i dagokion *dutenac*-etik aurrerako aditz guztiak ezabatu dira euskaraz, gorago ikusi ditugun B18 eta A16 kasuen antzera (ik. 19 eta 21. adibideak):

(24)	A15	<u>Et</u> sunt qui nec pacem <u>habent</u> , nec alios in pace <u>dimittunt</u> ; alius sunt graues, sed sibi sunt <u>semper</u> grauiores.	Il y en a <u>au contraire</u> qui <u>n'ont</u> point de repos en eux, & qui <u>troublent</u> celuy de leurs freres, qui <u>sont</u> penibles aux autres, & encore plus à eux mesmes.	badire bertce batçuc ez berequiñ ez bertceequiñ baqueric <u>ez dutenac</u> , bertceençat nekhangarri, eta nekhangarriago beretçat.
------	-----	---	--	--

Oraindano ikusitakoaren arabera, «laburrago eta hobeto» izan liteke *Imitazionea*-ren ikurritza: aditz askorik gabe, adverbio apaingarririk gabe, sinonimorik gabe, errepikapenik gabe hobeto. Anplifikazioren bat edo beste ere badago; halere, gure adibideak ez dira apaingarriak, *esplizitatzeak* baizik, bigarrena testuinguruak emana, eta beste biak itzultzaileak suposatua:

(25)	A4	faciliter <u>malum</u> credit	aisément à croire <u>le mal</u> des autres	errechqui siñhesten du bertceez <u>erraten den gaizquia</u>
	A19	Iste est...	Et celuy-là est...	<u>Paciencia duena da...</u>
	B4	Domine, si mihi videris expedire, & vtile esse probaueris, tunc dona mihi hoc vti ad honorem tuum.	Si vous prévoyez que ce que je vous demande me soit utile, faites-moy la grace de m'en servir pour vostre honneur.	Jauna ikhusten baduçu nic nahi dudana on dela <u>ene arimacotz</u> , eta progotchos <u>ene salbamenducotz</u> arren eguidaçu balia nadiñ çure ohoretan.

Hurrengo bietan, ostera, Elizaren hizkuntzan topikotzat har genitzakeen aplikazioak egin dira, hots, informaziorik eranstean ez dutenetakoak, baina ohituraren ohituraz itzultzaileei ez-arian bezala bururatu bide zitzaizkienak:

(26)	B3	fiat <u>in nomine</u> tuo hoc.	qu'elle se fasse pour vostre gloire.	guertha bedi çure icen <u>sainduaren</u> ohoretan.
	B 9	Atque dicendum:	Vous devez me dire toûjours:	Eta erran behar diogu <u>errespetu handirequiñ</u> .

Talde berean sar liteke otoitzetan *arren* eransteko joera:

(27)	B4	tunc dona mihi hoc vti ad honorem tuum.	faites-moy la grace de m'en servir pour vostre honneur.	<u>arren</u> eguidaçu balia nadiñ çure ohoretan.
	B17	3. CONCEDE mihi, benignissime IESV, gratiam tuam, vt mecum sit	O Jesus! dont la bonté est infinie, répandez vostre grace dans mon coeur, <i>afin qu'elle soit avec moy</i>	3. O Jesus guçiz ona, eta mantsoa eguiçu <u>arren</u> çure gracia bethi <i>enequiñ içan</i> dadiñ

Anplifikazio gehienak lexikoaren alorrekoak dira, ordea, hurren atalean zehaztuko dugunez (§ 2.1.3.2). Gure adibidean, lat. *excusatio*-ri dagokion termino zehatzaren ordezharen perifrasiak ageri da:

(28)	A9	aliorum [...] excusationes	les excuses des autres	bere hutsen estaltceco edo gutitceco ekhartcen ditusten arroçoñac
------	----	----------------------------	------------------------	---

Xehekiago azaltzeko arrazoiren bat izan bide zen tartean, zeren eta bai baitzeukaten bestetako *aitezkiea* erabiltzea ere.²⁸

2.1.3.2. Euskarazko itzulpenaren lexikoa

Excusatio-ren adibideak lexikoaren alorrera ekarri gaitu: sar gaitzen doi bat. *Imitazio*neak «erderakada politak» dituela idatzi zuen Onaindiak (1972: 249) gorago aipatu ditugun laudorioen alboan. Lafitteren hitzak (1928: 108) ere ez dira goxoak, horratik: «Irakur-azu Chourio. Harrituko zira zoin errechki eta beharrik gabe josten diozkan laphurtarrari española, frantsesa, latina bai eta kaskoina. Irakur Inchauspe. Hau ere nahas-mahas ari zaiku, nahiz ez den Chourio bezain tuluntuntun». Haien bien garaitik hona askitto aldatu da maileguei buruzko gure ikuspegia; haatik, ikuspegiak ikuspegi, *Imitazio*nearen lexiko hautuak objektiboki aztertzea dagokigu, gure betiko hein txikian baino ez bada ere.

²⁸ *Aitezkiea* (III, 46, 1) OEHN aurkitu dugu, s.v. *desenkusa* (ik. halaber s.v. *aitezkiea* ere).

Jakingarritzat jotako kidesunak bostetan banatzen dira: (1) hitz elkartu-eratorriak; (2) aditz esapideak; (3) perifrasiak; (4) maileguak, eta (5) baliokideak. Sail hauen arabera antolatu ditut hurrengo taulan:²⁹

1. taula

Hizkuntzen arteko kidesun lexikoak

(29)	atala	lat.	fr.	eus.	saila
	A3	pacificus	qui jouit de cette paix	bakezko	1
	A4	pacificus	qui est étably dans cette paix	baketiar	1
	A5	commotus	Inquiet	pausu-gabe	1
	A9	excusare	Excuser	gerizatu	1
	A15	graues	Penibles	nekhagarri	1
	A17	misera	Miserable	dohakabe	1
	B5	nocium	qu'il me doit nuire	kaltiar	1
	B9	maximeque	—	beregainki	1
	B9	timore	Crainte	beldurtasun	1
	B9	humilitate	Humilité	humiltasun	1
	A5	suspicator	ne forme point de soupçons	suspitarik izan	2
	A11	indignari vel irasci	se mettre en colere	aserradurarik izan	2
	B11	placuerit	Plaist	plazer izan	2
	A4	passionatus	qui est encore assujetty au trouble de ses passions	bere pasioneen gathibu den[a]	3
	A6	omittit	Obmet	egin gabe utzi	3
	A7	considerat	Considere	artha handi izan jakiteko	3
	A9	excusare	Excuser	faltatik deskargatu	3
	A9	excusationes	Excuses	bere hutsen estaltzeko edo gutitzeko ekhartzen dituzten arrosoiak	3
	A9	accusares	Accuser	faltiar aithortu	3
	A12	sentientes	ceux qui sont de mesme sentiment que nous	gure sentimenduko diren[ak]	3

²⁹ Ahal zen guztietan, euskarazko izenkiak mugagabe eman ditut, eta aditzak zein aditz-esapideak partizipioan, grafia gaurkotzeaz gain. Beste bi hizkuntzetakoak, aldiz, zeuden-zeudenean kopiatu dira hemen, beharrik gabeko nahasteak saihesteko asmoz.

atala	lat.	fr.	eus.	saila
A3	doctus	éminens en science	sabant	4
A5	malè contentus	Turbulent	khexos	4
A5	suspicio	Soupçons	suspitxa	4
A8	zelum	Zeze	zelo	4
A9	colorare	Colorer	bernuzatu	4
A9	recipere	Recevoir	errezibitu	4
A11	caritate	Charité	karitate	4
A12	mansuetus	Doux	manso	4
A12	naturaliter	naturellement	natural	4
B17	laboret	Travaille	trabaillatu	4
B6	—	Avantageux	probetxos	4
B8	decepti	Trompez	enganatu	4
B24	—	Souveraine	soberano	4
B3	—	Volonté	nahi	5
B5	desiderium	Desir	gutizia	5
B12	—	le plus agreable	nahien duzuna	5
B12	—	le plus avantageux	hoberen dena	5

Hogeita hamazazpi adibide bildu ditut, eta haietan hamar hitz elkartu edo eratorriak dira, eta zazpi perifrasiak (bien artean ia erdiak, beraz). Zazpi perifrasietan bitan (lat. *passionatus* A4; lat. *sentientes* A12) frantsesaren laguntza izan da, baina gainerako bostak euskaraz sortu dira. Bi atalok, oro har, lexikoa landu izanaren adierazleak dira, bistan denez.³⁰

Hamahiru mailegu berriak dira,³¹ hirutan bat inguru, baina euren jatorriari bainoago testuartekotasunari begiratu gero, nabarmena da ez direla nolana hikoak. Bat (eus. *manso* - lat. *mansuetus* vs fr. *doux*) latinak iradokia da; beste bi (*trabaillatu* eta *soberano*) frantsesak; beste bost hala latinezkoaren nola frantsesekoaren berdina-antzekoak dira: adibidez, eus. *zelo* - lat. *zelum* - fr. *zele* (ikus *suspitxa*, *errezibitu*, *ka-*

³⁰ Gure lagin txikian elkartu-eratorrietan bat ere ez da Xuriok asmatu edota lehendabizikoz erabilia. Hona OEHren araberako lehen datak: *bakezko*, *dohakabe* eta *beldurtasun* (1571), *beregainki* eta *humiltasun* (1617), *baketiar* (1627), *gerizatu* eta *kaltiar* (1635), *nekhagarri* (1643), *pausu-gabe* (1650). Bidena-bar, honek iradokitzen du Xuriotarrek aurreko liburuak ongi ezagutzen zituztela.

³¹ Uste dut ezin garrantzizkoagoa dela mailegu guztiak maila berean ez jartzea honelako azterketetan: *gutizia*, adibidez, «baliokideak» sailean sartu dut, haren fonetikak dioskulako euskararen barnean mende anitz egin dituela. Hemendik «mailegu berriak» jarri izana: une honetan ez da aise zehaztuko baikoitza noiz izan den hartua, baina *gutizia* baino mendetxo batzuk geroago izan dela bai.

ritate eta *natural* ere). Ohartzekoa da, dena den, *natural* erdal atzizkia kalkatu gabe itzuli dela (lat. *naturaliter* - fr. *naturellement*), adjektiboek euskaraz adberbio ere izateko daukaten gaitasunaz baliaturik.

Maileguen kontu honek badu bere garrantzia. Hasteko, hamahiruretan bat ere ez da Xuriotarrek aurrenekoz sartua, Iparraldeko tradizioan —batzuetan Euskal Herri osokoa— lehenagotik lekukotuak baizik, eta haietako asko abondo erabiliak. Hona guztiak kronologikoki antolaturik (datak *OEH*ko datuen arabera emanak dira):

natural (1537); enganatu, errezibitu (1545); karitate (1564); soberano, traillaatu, zelo (1571); manso (1617); probetxos (1627); sabant (1635); khexos (1650); suspitixa (1660); bernuzatu (*bernizatu* 1660)

Horrekin batera, ohargarria da oso ez dela frantses lexikoarekiko mendekotasun zuzenik itzulpenean ageri, jadanik aski joera indartsua behar zukeen arren,³² euskaldunek bere kasa erabili zuten *sabant*-ek adieraz lezakeen bezala (A3):³³ izan ere, bistan da frantsesari zor zaiola, baina ez frantses itzulpenari (*éminens en science*). Osterantzeko bost maileguk (*khexos*, *bernuzatu*, *probetxos* eta *enganatu*) ez daukate zerikusirik beste bi hizkuntzetako ordainekin eta, gainera, frantsesaz beste etorki batekoak dirateke, oker ez banago: honek esan nahi duke berez sortu zaizkiela itzultzaileei eta, hortaz, beren ohiko jardunaren parte bide zirela.

«Baliokideak» deitu ditugunak ere ekarri behar dira alor honetara, zeren eta berma bailezakete orain artean antzemana. Bitan (*nabi* eta *gutizia*) bazegoen frantseseko hitzarekin lotutako mailegua erabiltzea (*borondate*, *desira*),³⁴ baina aukera honi uko egin zaio. Talde berean beste bi adibide sartu ditugu, atal berekoak (B12), zergatik eta mailegutzara edo eratorpenara jo baino, itzultzaileek nahiago izan dutelako euskara lainora jo: *nabien* jarri dute fr. *le plus agreable*-ren ordainetan, eta *hoberen* fr. *le plus avantageux*-en ordainetan, nahiz eta *avantageux* itzultzeko bestetan *probetxos* mailegua baliatu (B6 lekuko).

Ildo beretik doaz bereizi ditugun aditz esapideak ere: latin aditzen ordez (*suspicator* A5, *indignari vel irasci* A11 eta *placuerit* B11) zein frantsesezko askotariko ordainetan ordez (*ne forme point de soupçons*, *se mettre en colere* eta *plaist*, hurrenez hurren)

³² XVIII. mendea frantsesaren mendea da Europan, eta haren indarra lehenago ez bezalako indarrak sentitzen zen Frantzia osoan. Adierazgarria da Harrietek euskaratik abiatuta frantsesa ikasteko gramatika bat argitaratu izana (1741), ziurrenik Larresoroko seminario sortu berriaren ikasleentzat pentsatua (Urgell 2018: 624). Arcochak eta Oyharçabalek (2012: 102-103) Tartas zuberotarraren obretaraino (1666, 1672) aurreratu dute frantsesaren eragin bete euskal letretan. Nolanahi ere, Etxagibeak (2016) erakutsi du XVII. mendeko Lapurdiko eliz agirietan jadanik frantsesa nagusitua zela, legeek agindu bezala.

³³ Lehen begiratuan bakarrik. Izan ere, *OEH*-ren arabera, *sabant* Haranburuk (1635) erabili zuen aurrenik, goraxeagoko zerrendan jaso bezala, eta gero Tartasek (1666) eta Gasteluzarrek (1686). Honek erakutsi lezake hitz jasoetan, nahiz eta kide jatorrik izan (ik. *jakin* II, 2 *apud OEH*, esaterako), badagoela mailegua erabiltzeko halako joera bat, kulturarekin lotua. Bidenabar, gogora genezake Euskal Herriaren beste bazter batean Kapanagak ere, Kalahorrako apezpikuari egin zion eskaintzan, *doctoac* eta *iaquinac* idatzi zuela.

³⁴ Biak zituzketen eskura itzultzaileek (cf. *borondate* Ch III 50, 6; *desira* Ch III 49, 2; biak ap. *OEH*, s.vv.) eta, halere, aldatzea erabaki zuten, nahita. *Borondate* zaharra da euskaraz, eta orokorra. *OEH*k dakartzan lehen bi lekukotasunak, bata mendebalekoa da (*San Frantziskoren Hirugarren Ordenako formula*, c. 1520) eta bestea Leizarragarena (1571). *Desira*, berriz, Iparraldekoa baino ez da, baina jadanik ageri da Etxeparearenean (1545), *desir* forma zaharrean, baina.

«izena + izan» erako esapide bana aurkitzen dugu *Imitazionean* (*suspitxa, aserradura* eta *plazer*). Ene ustez, izenok maileguak ala eratorriak direnez, honek garrantzi guxtiago du, aditzen orde aditz esapideak erabiltzeko joerari amore emanak baino.

Ikusi, azkenik, latinez lau adjektibo zeuden batean hiru hizkuntzen artean gertatu direnak, hauek ere gure itzultzaileek eredu(k) begien bistatik gehiegi galdu gabe beren kabuz ibiltzen dakitela erakusten digutenak:

(30)

A13	duris, & peruersis, aut indisciplinatis, aut no- bis contrariantibus	ames dures & déréglées, qui sont sans-joug & sans discipline, ou qui nous contredisent & nous combattent	buru gaitz eta errebes- quiñ, ³⁵ desordenatue- quiñ, makhurrequiñ, eta contrestatçailleequiñ
-----	--	--	--

Egiazki zaila da banan-banako egokitasunik aurkitzea pasarte honetako latinaren eta frantsesaren artean, termino batzuetan behintzat, baina baita bi hizkuntzon eta euskararen artean ere, begien bistan direnez besteetan; ordea, nork esango hiruretan ideia bera ez denik eman?

Edonola ere, ondorio behinena hauxe: objektiboki ez dago esaterik *Imitazio-
nean* maileguak «errechki eta beharrik gabe» erabili zirenik. Aitzitik, itzulpenak berak iradokitako mailegurik aurkitzekotan, eskuarki bi iturri-hizkuntzek bedein-
katuak aurkitu ditugu; gainerakoan bestelako maileguz —idatziz behintzat ohiko
zirenez—, hitz elkartu eta batez ere eratorriz, hitz lainoz, bai eta perifrasiz ere or-
dezkatu dira euskal itzultzaileek jatorrizko latinetik edota frantses itzulpenetik
«errazki» har zitzaketan balizko maileguak. Hala bada, hitz egokiak bilatzeko ha-
lako lan bat aitortu behar zaie, euskaldunek argi ulertzeko moduan emateko as-
moarekin lotzekoa dirudiena. Garbizaletasun neurritsu bat, lapurtera klasikoari
tradizionalki egotzi izan zaiona. Ziurrenik Xuriorarrek sinatuko lukete Axularren
harako hura: «Eztut liburutto haur letratu handientzat egiten. Eta ez xoil deus ezta-
kitenentzat ere».

2.2. Euskarazko itzulpenak

2.2.1. *Pouvreauren itzulpena*

xx. mendera arte argitaratu ez denez gero, nekez pentsa liteke Xuriorarrek Pouv-
reauren itzulpena ezagutu zutenik.³⁶ Dena dela, hemendik aurrera halako ziurtasun
batez hitz egin ahal izateko gure laginaren hasiera erabiliko dugu (Pouvreau 1979:
86), Corneillerekin bezala:

(31)

<i>Iesusen Imitazionea</i> (1669)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
Hirurgarren kapitulua. <i>Guiçon prestuaz eta baquetiarraz.</i>	III Capitulua <i>Barreneco baqueaz.</i>

³⁵ «Okerra; bihurria, menderakaitza» (*Eukaltzaindiaren hiztegia*).

³⁶ Frantziako Biblioteka Nazionalan gorde da, *fonds Celte et Basque* delakoan, Colberten bilduma-
ren barruan (Pouvreau 1979: 20).

Iarçaita cerori baquean lehenic, eta orduan baquetuco ahal tutçu bertceac.	1. Hazçaita behindic behiñ çure biho-tcean baquearen eçartcen, eta guero bertceen artean emanen duqueçu.
Guiçon baquetçailleac probetchu gue-yago eguiten du iaquinsunac baino.	Guiçon baquezcoa progotchosago da bertceençat guiçon sabanta baino.

Bi itzulpenak Lapurdiko euskarara egindakoak direnez gero, halabeharrezkoa da kidedetasunak egotea, baina gure lagintxoaren arabera behintzat, argi ageri da, kapituluaren izenburutik beretik, ez daukatela erlazio zuzenik.

2.2.2. Aranbillagaren itzulpena

Egiantzekoa da, aldiz, Aranbillagaren *Jesu Christoren Imitacionea*-rekin (1684) loturaren bat izatea, itzultzeari berriz ekiteko Xuriotarrek harena gaitzetsi izan balute ere.³⁷ Zoritzarrez, kanpoko datuak eskas ditugu, eta aldekoak diratekeenak ez dira biribil-biribilak. Aranbillaga Ziburuko apaiza zen itzulpena argitaratu zitzaionean (Vinson 1891-1898: 132), baina guk ez dakigu Mixel Xurioren adina hark berea kaleratu zuenean, ezta ere zertan zebilen edota non zebilen: 1701-1718 artean Donibaneko erretoe egin zuen (Daranatz 1927: 50), bertan bikario jardun eta gero (Lafitte 1931: 62), ez dakigu noiztik.

Loturaren bat aipatzekotan, 1684ko itzulpenaren onirizgileetako batek *Churio* du izena, «Bayonaco Eliça Cathedraleco Iaun Erretor eta Theologian Bachelia» zenak. Uste dugu Pierre anaia erret notarioa ez, jakina (cf. 18. oh.), gure itzultzaileen familiako beste Pierre Xurio bat dela (ohiko izena da sendian), adinez nagusiagoa, aitaren edo aitonaren belaunaldikoa, erlazio zehatza oraingoz ezartzerik izan ez badugu ere (cf. Etxagibel & Urgell, prestatzen). Edonola ere, Azkaine, Ziburu, Donibane inguru hartan, are urrunago ere ezbairik gabe, ez zegokeen elizgizonik Aranbillagaren liburuaren berri ez zeukanik, ez gazte, ez zaharrik. Ezinezkoa dateke, hortaz, *Imitacionea* itzuli zuenak Aranbillagarena ez ezagutzea. Alabaina, aitor dezagun ezagutzea eta erabiltzea ez direla bat.

Gureaz beste xede batekin, Vinsonek Pouvreau, Aranbillaga, Xurio eta Maisterren arteko konparaketa laburtxo bat egin zuen, eta lan hura baliatuko dugu proba gisa *Imitacionean* Aranbillaga ere baliatu ote zen aztertzeke. Hona Vinsonen bertsiok (1891-1898: 133) parez pare, III. liburuko 28. kapitulukoak (1684: 76-77; 1720: 232-233), orain arteko modura perpausez perpaus bananduta, eta hala *Imitacionearen* nola Aranbillagaren ale batekin erkatu eta zuzenduta (lagin honi C letra esleituko diogu):³⁸

³⁷ Gogora dezakegu garai bertseko Haraneder apaizak nola gaitzetsi zuen Leizarragaren itzulpena, nahiz nasaiki baliatu (Ruiz Arzalluz 1987: 712-717). Bidenabar, ez dakit inork esan duen aurrenik Pouvreauren *Philotea*-rekin ere beste hainbeste egin zuela, noski.

³⁸ Ikus «Iturriak» atala xehetasunetarako. Vinsonen kopian bi akats-zuzenketa topatu ditugu, bata Aranbillagarenean (*eguiterat* pro *egiterat*, C8 atalean) eta bestea Xuriorenean (*Estugula* pro *Estugala*, C1), eta bi akats, biak Xuriorenean (*kechagune* pro *khechagune* eta *desordenaturic* pro *desordenaturic*, C9). Berriz, bere asmoa akatsak zuzentzea izan balitz, zuzendu gabe utzi zituen *Imitacione*-ko hiru akats: *asaratu* pro *asarratu* (C3), *itçateac* pro *içateac* eta *çutez* pro *çutaz* (C7). Ez da marka ona hain partate laburrean.

(32)

	Aranbillaga (1684)	<i>Imitacionea</i> (1720)
	XXXVIII. GARREN CAPITVLVA.	XVIII. CAPITULUA.
1	<i>Nola guiñonec gutas erraten ditusten gauça guciac, mespreçatu behar ditugun.</i>	<i>Estugala⁴⁰ iñan behar mihi gaichtoen beldur.</i>
2	IESU CHRISTOC.	JESUS-CHRISTOC.
3	Ene semea edo ene allaba etçaitecela assarra baldiñ cenbaitec çure contraco cenbait pensamendu badute, eta çuc nahi estuçun beçala çutas minçatcen badire.	1. Ene semea, paira çachu asaratu gabe çure contra nihorc gogoan iragaten badu, edo erraten cerbait.
4	Hec baiño çuc gaisquiago çure buruas oraiño juiatu behar duçu, eta sinhetxi, çu baiño pressuna <u>flaquoagoric</u> munduan estela.	Ecen cembait estimu guti çutaz iendeec eguiten badute-ere; cerorrec oraiño gutiago beharduçu çure burua preçatu, eta uste behar duçu estela <u>flaqueciaric</u> çurearen pareric.
5	Bicitce barnecoan eta Iaincoaren beguetan bici baçare, guti penetan emanen çare <u>haiceac</u> daramatçan hitces.	Barrencoia, eta spirituala baçare contu guti eguiñen duçu <u>haiceac</u> daramatçan hitcez.
6	<u>Prudencia handia da</u> errecuntra gastotan <u>ichillic egotea</u> , eta bere baiñan sartcen dela, ene ganat convertitcea, munduco solas eta <u>jujamendues</u> trublatsu gabe.	<u>Prudencia handi bat da</u> , guethatcen çazquigun gaitcetari, eta nahi gabeetan <u>ichillic egotea</u> , ene ganat bihotcez itçultcea, eta guiñonen <u>iuiamenduez</u> ez altaratcea.
7	Çure baquea estadilla dependi guiñonen solassetaric: <u>nahis ungui</u> , <u>nahis gaisqui</u> çuc eguiten eta erraten dituçunac explicatcen baituste ere, hargatic etçare bertce pressuna suerte bat, çarena baicen.	2. Çure baquearen itçateac edo ez itçateac ezdu egon behar guiñonen erranquičunetan; ecen nahiz iendeac çutez mintça ditecten <u>ungui edo gaizqui</u> ; etçare hargatic çarenetic bertcebat.
8	Non da <u>baque</u> eta gloria <u>eguiascoa</u> , <u>ene baiñan</u> baicen? <u>baque saindu bates goçatuco da</u> guiñonei plazer eguitera desiraric estubena, eta halaber hei desplacer egiterat ⁴¹ beldur estena.	Non da çure ustez <u>baque eguiascoa</u> , eta eguiasco loria? Ez othe dago <u>ene baiñan</u> ? Bai segur, eta norc ere ezpaitu guiñonen gogaraco itçateco guticic, ez eta guiñonen desgogaraco itçateco beldurric, haiña <u>goçatuco da baque handi batez</u> .

⁴⁰ V Estugula.

⁴¹ V eguiterat.

	Aranbillaga (1684)	<i>Imitacionea</i> (1720)
9	Amudio erreguelatua estena eta <u>bel-durtassun vanoa</u> , bi ithurri dire, <u>bihotceco kechadura</u> eta ispirituco distraccionen guciac causatcê ditustenac.	Eta contrara, <u>bihotceco khechagune</u> , ⁴² eta spirituco barraiadura guciac sortcen dire amudio desordenaturic, ⁴³ eta guïçonentçat dugun <u>beldurtasun vanotic</u> .

Ez da erabateko batetortzerik —gutziz alderantziz, aski ezberdinak dira bi itzulpenak—, baina bai antzekotasun eta are berdintasun poxiak han-hemen (azpimarratz markatu ditut), hizkera oso hurbilekoak eta tradizio berekoak izateak azaltzen duenaz goitikoak, nik uste. Horietan oinarrituta Xuriorarrek Aranbillagaren bertsioa begien aurrean zutela pentsatuz gero, balirudike haren perpausen bat berariaz iraulkatu zutela —hasiera bukaerara eraman: C8 atalean, adibidez—, eta batez ere sarritan 1684ko ordaina nahita beste batez ordezkatu zutela, berez ia kalkatuak diren perpausetan edo perpaus zatietan. Hona halako batzuk (garuko grafian emanak):

zenbat pensamendu izan vs gogoan iragan (C3), *sinhetsi vs uste izan* (C4), *gastotan vs gertatzen zaizkigun gaitzetan eta nahigabeetan* (C6), *konbertitu vs bihotzez itzuli* (C6), *trublatsu vs altaratu* (C6), *dependitu vs egon* (C7), *solaz vs errankizun* (C7), *gloria vs loria* (C8), *plazer egin vs gogarako izan* (C8), *desira vs gutizia* (C8) eta *desplazer egin vs desgogarako izan* (C8).

Ondorioa izan liteke Xuriorarrak beren-beregi aldendu nahi izan zirela Aranbillagaren eredutik. Zantzuak adierazgarriak direlakoan nago. Ordea, ez dugu honi buruzko egiazko ziurtasunik izango jadanik frogatutakotzat eman ditugun beste bi erduekin konparatu artean, eta bi euskal itzulpenen arteko batetortze edo lotunetzat eman genitzakeen horiek erdal erduek hobeto azal ote litzaketen jakin artean. Fun-tsean, bada, horrelakoak irudipen hutsak ez ote diren. Helburu honekin, gure bigarren laginean Aranbillagaren bertsioa erantsi dugu (ik. III. eranskina),⁴³ eta erkaketaren ondorioak hemen iruzkinduko ditugu.

Izenburuak diosku Aranbillagak ere frantsesezko eredu bera izan zuela:

(33)	lat.	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
	<i>Qualiter standum sit, ac⁴⁵ dicendum, in omni re desiderabili.</i> CAP. XV.	CHAPITRE XV. <i>Se soumettre à Dieu en tout, & ne vouloir que ce qu'il veut.</i>	XV. GARREN CAPI-TVLVA. <i>Nola Iaincoari gauça gucietan erremetitu behar çaiõn, eta deüs-sic esten Iaincoac nahi duenic baicen desideratu behar.</i>	XV. CAPITULUA. <i>Estugula nahi behar Jaincoac nahi duenic baicen.</i>
		JESUS-CHRIST.	IESV CHRISTOC.	JESUS-CHRISTOC.

⁴¹ V kechagune.

⁴² desordenaturic.

⁴³ Gogora dezagun Aranbillagak *Imitazionearen* III. eta IV. liburuak bakarrik argitaratu zituela; honen negatik, gure bi laginetatik bigarrenak bakarrik balio du erkaketarako, hots, B laginak.

⁴⁴ 1933 ad.

Haatik, 1720ko *Imitazioneak* ez bezala, 1684koak osoki eta den-denean jarraitu dio Lemaistreren itzulpenari, gure laginaren arabera, aldaketa nimiñoren bat edo beste alde batera utzirik, perpausez perpaus eta hitzez hitz. Eranskinean ederki ikus daiteke hau norainokoa den. Gure baieztapenaren berme, bi gertakari baino ez ditugu hona ekarriko. Lehenik, azpian jasotako adibideetan garbi antzematen da euskarazko itzulpenak frantsesaren joskerari jarraitzen diola, ia hitzez hitz jarraitu ere, bi hizkuntzen arteko asimetriatik eratorritako ezinbesteko aldaketak gorabehera:

(34)

	fr.	eus. (1684)
B10	Seigneur, vous sçavez ce qui est de meilleur. Que cecy se fasse ou ne se fasse pas <u>selon l'ordre de vostre sainte volonté.</u>	Iauna, badaquiçu hoberena ceñ den. Hau eguiñ bedy edo estadin eguiñ, <u>çure vorondate sainduaren ordenaren araberat.</u>
B15	Me voicy devant vous comme vostre <u>esclave</u> , & je suis prest à tout, puisque je ne desire point vivre pour moy, mais pour vous, & plaise à vostre bonté que ce soit <u>dignement & parfaitement.</u>	Huna non naicen çure <u>esclaboa</u> , gucietarat prest, neuretçat bici nahi estudanas gueros, baiñan bay çuretçat; çure ontasunari nahi daquiola <u>dignequi eta perfetqui.</u>
B17	O Jesus! dont la bonté est <u>infinie</u> , répandez vostre <u>grace</u> dans mon coeur, <i>afin qu'elle soit avec moy, qu'elle travaille avec moy, & qu'elle persevere avec moy jusqu'à la fin.</i>	O Iesus, ceñaren ontassuna <u>infiniua</u> baita ô ene bihotcerat çure <u>gracia</u> issurt çaçu enequie[n] den, enequien <u>trabaila</u> dadiñ, eta asqueneraiño enequien <u>persevera</u> deçan.

Hiru adibideetan daude azpimarrak. Gehienek Aranbillagak frantsesetik ekarri di-tuen maileguak markatu nahi dituzte; lehenengoan (B10), berriz, esamolde oso bat kalkatu izana. Hirurokin sumatzen den frantses itzulpenarekiko mendekotasuna lagin osoko atal guzti-guztietan dago. Sakon dezagun zertxobait lexikoan. Hurren taulan frantsesezko hitz eta esapide zenbaiten aldean Aranbillagaren bertsioa jaso dugu:

(35)

	fr.	eus. (1684)
B3	Propose	Proposatcen
B3	Volonté	Vorondatea
B3	Si vous estes honoré	ohoratua baçare
B3	en une telle chose	gauça batean
B3	pour vostre gloire	çure gloriarentçat
B4	Prévoyez	aitecnetic ickusten
B5	Desir	Desira
B6	Desir	Desira

	fr.	eus. (1684)
B7	Juger	Jüiatcea
B7	Absolument	Absolutuqui
B7	vostre esprit propre	çure spiritu propioa
B7	Pousse	Pusatcen
B8	Trompez	Trumpatu
B9	Offrir	offrendatu
B9	remettre tout à ma disposition	ene disposicionerat erremetitu
B12	Traitez	Tratatu
B12	Agreeable	agradagarri
B13	avec une entiere liberté	libertate osso batequin
B13	Disposez	Disposa
B14	Je suis dans vostre main divine	Çure Iaincosco escuan nais
B15	Esclave	Esclaboa
B15	dignement & parfaitement	dignequi eta perfetqui
B17	Infinie	Infinitua
B17	Travaille	Trabaila
B17	Persevere	persevera
B18	Agreeable	agradagarri
B18	Desirez	desiratcen
B18	Parfaitement	Perfequi
B18	s'y conforme	conforme eguin
B20	Inconnu	es eçagutua
B20	Méprisé	mespreçatua
B21	Repose	errepausa
B23	Inquiet	Inquietac
B24	Repos	errepausu
B24	dans la souveraine paix	baque suberanoan

Gure lehen iritzia bermatzen du taula honek: euskal testuko hainbat hitz eta esapide zuzenean frantsesezkoek iradokitakoak dira, baten batean euskaldun irakurlearentzat ilunskoak lirartekeen arren: *ene disposicionerat erremetitu* (B9), adibidez. On-

doria ezin garbiagoa da: Aranbillagak Lemaistreren frantses itzulpena itzuli zuen euskarara, ia osoki hitzez hitz itzuli ere.

Goazen orain 1720ko *Imitazionearen* alorrera. Goiko taulari honen emaitzak erantsi dizkiogu, 1720koan parekorik ez dutenak ezabaturik:⁴⁵

(36)	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
B3	volonté	Vorondatea	Nahia
B3	Si vous estes honoré	ohoratu baçare	çure icen sainduaren ohoretan
B3	en une telle chose	gauça batean	gauça hau
B3	pour vostre gloire	çure gloriarentçat	çure loriacotz
B4	prévoyez	aitcINETIC ickusten	IkhusTen
B5	desir	desira	Guticia
B6	desir	desira	Guticia
B7	juger	jüiatcea	Iaquitea
B7	absolument	absolutuqui	Chuchenqui
B7	vostre esprit propre	çure spiritu propioa	gure Spiritu propiaetic
B8	trompez	trumpatu	Enganatu
B12	agreable	agradagarri	Nahien
B14	Je suis dans vostre main divine	Çure Iaincosco escuan nais	Çure escuan naiz
B15	esclave	esclaboa	Cerbitçaria
B15	dignement & parfaitement	dignequi eta perfetqui	dignequi eta perfetqui
B17	infinie	infinitua	Guçiz
B17	travaille	trabaila	Trabaila
B17	persevere	Persevera	bethi egon
B18	agreable	Agradagarri	gogara dena
B18	s'y conforme	conforme eguin	iunta bedi
B20	inconnu	es eçagutua	Ahantcia
B20	méprisé	Mespreçatua	Arbuiatua
B21	repose	Errepausa	sosegua causi

⁴⁵ Gogoan izan bedi itzulpen honek sarritan latinari segitu ziola, Aranbillagak ez bezala (ik. § 2.2.2).

	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
B23	inquiet	Inquietac	khexaduraric ičan
B24	repos	Errepausu	Pausua
B24	dans la souveraine paix	baque suberanoan	baque soberano

Aurreko taulan bilduen arabera, gutxi batzuetan euskarazko bi bertsioek berbera dioten arren (*dignequi eta perfetqui* B15, *trabaiilla* B17), gainerakoan balirudike 1720ko *Imitazioeak* 1684ko euskarazko itzulpena ispilu izan zuela, gehienetan gustuko ez zen ispilua, eta honegatik hark zer ipini, eta honek beste zerbait hautatu zuela. Bereziki gardena ematen du Aranbillagareneko frantsesetiko mailegu berri ugari kasuan, 1720an bestelako ordainak bilatu baitzaizkie. Haatik, antzematen da Xuriotarrak ez zirela maileguen etsai, baina bai saiatu zirela itzulpen hitzez hitzekoegitik ihes egiten, eta euskaraz ohikoago, ulergarriago edota dotoreago iruditzen zitzaizkien esapideak lortzen, alegia, garbizaletasun neurritsu baten arabera ondua dela 1720ko *Imitazioea* (§ 2.1.3.2), baina ikasi berri dugu garbizaletasun hori ez bide dela erdararekiko sortu, euskarazko aurreko itzulpenarekiko baizik.

2.2.3. Frantsesetik ala euskaratik?

Aranbillagaren itzulpena zuzenean eta aldaketa aipagarririk gabe frantsesezkotik datorrela egiaztatu ondoren, Ockhamek geure buruari galde egitera gonbidatzen gaitu: frantses itzulpena eta Aranbillagarena, biak behar ote ditugu 1720ko *Imitazioearen* testua azaltzeko, ala aski dateke bietako batekin? Erantzunaren bila, berraz ditzagun gorago latinari ez, baizik eta frantsesari egotzi dizkiogun 8. eta 9. adibideetako pasarteak (gogoratu B laginekoak bakarrik azter ditzakegula 1684ko itzulpenean):

(37)

	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
B14	Je suis dans vostre main divine; tournez-moy, & retournez-moy comme il vous plaira.	Çure Iaincosco escuan nais, turna naçaçu baterat eta bertcerat <u>placer içaren çaitçun beçala.</u>	Çure escuan naiz, iira naçaçu, eta erabill <u>placer duçun beçala.</u>
B21	Faites que je me repose en vous <u>plûtost qu'en tout</u> ce que je puis jamais désirer, & que mon coeur <u>trouve</u> en vostre sein <u>sa paix & sa joye.</u>	<u>Eguiçu arren</u> munduco desira ahal deçaquedan <u>gauça gucietan baiño hobequi</u> çure baithan errepausa nađiñ, eta ene bihotçac çure galtçarrean <u>bere baque eta boscarioa causi deçan.</u>	<u>Eguiçu arren</u> çure baithan causi deçaquedan neure sosegua, eta ene bihotçac <u>gauça gucietan baiño hobequi</u> çure baithan <u>causi deçan bere baquea, eta bozcarioa.</u>

Bietan gauza bera dakusgu: aldeak alde (adib. *tournez-moy*, & *retournez-moy* ezin izan zuen hitzez hitz itzuli B14n), 1684koa frantsesaren kide-kidekoa da, 1720koa ez bezala, eta honen aldaketak 1684kotik abiatuta ere azal daitezke, frantsesaren beharrik gabe: *divine* = *Iaincosco* (B14) eta *ce que je puis jamais desirer* - *munduco desira ahal deçaquedan* (B18) elisioak, eta *en vostre sein* = *çure galtçarrean* > *çure baithan* aldaketa. Haatik, Aranbillagarenetik ari izanak baino ezin azal ditzake bi euskal itzulpenen arteko kidetasunak (azpimarratutakoak). Berez deigarriena ez bada ere, ohar bekio *arren-en* eransketari (B21), beste pasarte batzuetan 1720ko *Imitazione*ari egotzi dioguna.⁴⁶

Esanguratsua da, halaber, 1720ko itzulpenari egotzi dizkiogun beste ezaugarri zenbait, ez latinetik, ez frantsesetik ez zetozenak, baizik eta euskaldunaren senetik, 1684koan egotea, hala nola *desiraraz* (gogora 19. adibidean aditz arazleaz esana):

(38)

	lat.	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
B18	<i>Da mihi semper desiderare, & velle, quod tibi magis acceptum, & carius placet.</i>	<i>Faites-moy desirer & vouloir toujours ce qui vous est le plus agreable, & que vous desirez plus de moy.</i>	Cer ere agradagarrri baitçaitçu, eta cer ere ene ganic güehienic desiracten baituçu hura bera <i>desiraras dieçadaçu.</i>	<i>Desiraraz dieça-daçu</i> bethi güehienic çure gogara dena çure borondatea den bethi enea; enea iarraic bequio bethiere çureari, eta enea bethi iunta bedi çurearequiñ.

Pasarte nabarmen batean, non frantsesa latinaz beste bidetik doan eta Xuriotarrak latinarekin bat (ik. 13. adib.), erkaketa berri honek erakutsi digu honetan ere Aranbillaga dela eredurik egiantzekoena:

(39)

	lat.	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
B22	<i>Tu vera pax cordis, tu sola requies:</i>	<i>Vous seul estes nostre azyle & nostre port.</i>	Çu çare bihotxaren baquea, çu haren errepausua.	Çu çare eguiazqui bihotceco baquea: çu bakharric çare gure arimaco sosegua.

Bi ondorio atera genitzake atalxo honetatik: bat, 1720ko itzulpenaren iturri zuzen bat hautatzekotan, 1684koak du aukera gehien, nahiz zuzendu (*bihotxaren* > *bihotceco*), aldatu (*haren* > *gure*; *errepausua* > *sosegua*) eta emendatu (*eguiazqui*, *arimaco*), bai eta lat. *sola*-ren ordaina erantsi ere; biga, Aranbillagak frantsesarekiko izan ohi duen atxikimenduaren aurkako adibide honek iradokitzen du berriro —hasieran 1674koarekin gertatu zaigun legez (§ 2.1.3)— agian oraindik ez dugula Lemaistreren edizio zehatza asmatu.

⁴⁶ Gorago aipatu ditugun *arren-en* bi eransketak (ik. 27. adib.) 1720koak dira, baina hemen egiaztatuta ahal izan dugu 1684koak ere egin zituela halakoak.

Azken adibide gisa, itxuraz euskaldunek beren kasa —ez latinari, ez frantsesari gehiegi begiratu gabe— itzuli zituzten pasarteetako bat hautatu dut:

(40)

	lat.	fr.	eus. (1684)	eus. (1720)
B13	Pone me vbi vis, & liberè age mecum in omnibus.	Mettez-moy où vous voudrez, & disposez de moy pour toutes choses avec une entiere liberté.	Nahi duçun leçkuan eman naçaçu, eta gauça gucietan libertate osso batequin nitas disposa çaçu.	Eman naçaçu nahi duçun lekhuian, eta gauça gucietan compli bediene baithan çure borondatea.

Honela ikusirik, lehenagoko azalpena (ik. 18. adib.) nahikoa aldatu behar dugu. Izan ere, Aranbillagak trantsizioa eskaini digu frantsesezko bertsioaren eta 1720koaren artean, ohiko lekualdaketak (*Nahi duçun leçkuan eman naçaçu > Eman naçaçu...*) gorabehera: 1684ko *libertate osso batequin nitas disposa çaçu* guretzat bezain arrotza, edo are arrotzagoa zatekeen orduko lapurtar irakurleentzat, Xuriotarren ustetan berderen, eta horrek urrundu ditu erdal bertsioetatik, ez bestek, antza denez.

Nolanahi ere, ez latinak, ez Aranbillagak ez dituzte azaltzen 1720ko letra etzaneko pasarteak (ik. 3. adib.): honen arabera, are III. eta IV. liburuak itzultzerakoan ere, nahiz nagusiki Aranbillagarenetik aritu bide ziren, bazegoen Lemaistreren frantses itzulpenaren ale bat ere zabalik Xuriotarren mahai gainean.

Finean, gure helburuetarako ere balio duen ondorio garrantzizko bat lortu dugu: Xurio neba-arreben itzulpena arakatzerakoan, ez da Aranbillagarena begien bistatik galdu behar.

3. Ondorioak

Hasierako helburua *Imitazionearen* 1720ko euskarazko itzulpenean Mixel Xurionen arrebak parte hartu zuenetz egiaztatzea bazen ere, berehala ohartu nintzen oinarritzkoago lan batetik abiatu beharrak ginela: itzulpenaren iturria(k) bilatzetik, alegia (§ 1).

Aukeran latin jatorrizkoa zegoen, hamaika edizio ezberdinetan, frantsesezko itzulpenak beste hainbestetan, bai eta Xuriok baino lehenago euskaratu zuten Pouvreauren eta Aranbillagarenak ere (§ 2).

Jatorrizko hizkuntzari dagokionez, lan honetan egiaztatu da 1720ko *Imitazionea* itzultzeko liburu honek Frantzian izan zuen tradizio oparotik XVII. mendearen erdialdetsuan egin ziren edizioetako bat erabili bide zela, baina, edonola ere, oraingoz edizio zehatza aurkitu ez izanak ez duela ikerketa oztopatzen (§ 2.1.1). Izan ere, kidedatasun nabarmenak idoro ditugu, Xuriotarrek latinezkoa mahai gainean zutela frogatzen dutenak (§ 2.1.3).

Frantsesezko itzulpenetan, inolako dudarik gabe, bat erabiltzekotan Lemaistre de Sacy-ri egotzi zaiona (1662) erabili zuten, ziurrenik XVII. mendearen erdialdetik aurrerako edizio ugarietatik bat, 1674koa ez, besteren bat (§ 2.1.2). Izan ere, hala formazko nola edukizko kidedatasun ugari antzeman ditugu, eta lehen hurbilketa honetan iruditu zaigu frantsesezko bertsioari latinezkoari baino gehiago jarraitu ziotela (§ 2.1.3).

Latinezkoa eta frantsesezkoa aztertu ondoren, Xuriotarren itzulpen-teknika zenbait aurkeztu ditugu (§ 2.1.3.1), konparaketan agerian gelditu zaizkigunak: batetik, testua trinkoago bihurtzeko joera handia, errepikapenak eta apaindurazko adberbioak-eta kenduz; bestetik, tarteka badago anplifikazioen bat edo beste ere: espezifikatzeak batzuetan, bestetan topikoak, hau da, Elizaren hizkeran espero izatekoak direnetakoak, ezer handirik eransten ez dutenak.

Lexikoa ere aztertu dugu zertxobait, Lafittek eta Onaindiak Xurioren maileguzaletasunaz esandakoak frogapean jarri beharrez (§ 2.1.3.2). Ondorio nagusiak bi dira: batetik, ahalegin berezia egin zutela askotan frantsesezko mailegu zuzenik ez egiteko; bestetik, 1720ko itzulpenaren lexikoa lapurtera klasikoa espero dugun bezalakoa dela —ez jasoezia, ez apalegia—, eta ordainetan erabili zituzten elkartu-eratorriek zein maileguk (gure lagintxoan %100) guztiek lehenagoko lekukotasunak dituztela: itzulpena egiterakoan txukunak bai, baina ez dirudi berritzaileak izateko asmo handirik zutenik. Hemendik erator daiteke, berebat, aurreko euskal literatura ondo ezagutzen zutela: ikertzeko dago, aldiz, zein obra zehazki.

Imitazione-aren euskarazko itzulpenetan, alde batera utzi dugu Pouvreuren itzulpen eskuizkribatua (1669): erkaketa txiki bat aski izan da Xuriotarrena guztiz ezberdina dela frogatzeko (§ 2.2.1). Aranbillagarena (1684), aldiz, ia ezinbestekoa zirudien ezagutu izanak, haien bizitzan argitaratua izanik, eta gertu-gertu zeukaten herri bateko semeak egina. Halere, Aranbillagaren itzulpenaren liburu bi bakarrik argitaratu zirenez, litekeena zen ezagutu bai baina ez erabiltzea.

Aitzitik, erkaketak erakutsi digu 1720ko *Imitazionea* itzultzeko Aranbillaga erabili zutela, etengabe erabili ere, gutxi batzuetan harena kopiatuz edo zertxobait egokituz, baina gehienetan hura hobetzeko saiakera gisa soilik deskriba daitekeen moduan erabiltzen dute. Izan ere, frogatu dugu Aranbillagak, esateko moduan, kalkatu egin zuela Lemaistreren frantsesezko itzulpena, esaldiz esaldi eta hitzez hitz; hala bada, 1684ko itzulpenak frantsesarekiko kideetasun ugari ditu joskeran, esamoldeetan eta lexikoan. 1720koan, aldiz, Aranbillagaren joskera maiz alderantzizkatu da, eta oro har esapide eta hitz jatorragoak edo frantsesari ez hain lotuak bilatu dira. Hitz gutxitan esanik, Xuriotarrek Aranbillaga sarrienik *a contrario* baliatu zuten euren itzulpena ontzeko.

Gauzak honela, birplanteatu beharra zegoen ea frantsesezko itzulpena ere erabili ote zuten, ala hasieran aurkitutako frantsesarekiko kideetasunak Aranbillagaren itzulpen kasik hitzez hitzekoari zor zaizkion (§ 2.2.3). Gure lagintxoaren arabera, badi-rudi *Imitazionea*-ren III. eta IV. liburuetako 1684ko itzulpena aski dela gehienetan; ez guztietan, halere. Nolanahi ere, ezin dugu inondik inora honegatik baztertu Lemaistreren frantsesezkoa ere tartean izatea, ezinbestekoa baita I. eta II. liburuen itzulpena ulertzeko.

Azken ondorioak hasierara garamatza: 1720ko *Imitazioneak* XVIII. eta XIX. mendeetan izan zuen garrantziarekin konparaturik, ez du inolaz ere merezi duen arreta izan. Areago, Mixel Xurioren arrebaren aferaz inor kezkatu ez izana garai batean espero izatekoa bezain gure egunotan barkaezina dela esango nuke. Zinez espero dut lerro hauek *Imitazionea* Mitxelenaren «gutti ezagun diren idazle trebeak» azpizaldetik ateratzeko akuilu ere izatea.

Iturriak

- Aranbillaga, 1684, *Jesu Christoren imitacionea d'Aranbillaga Apheçac escaraz emana*. Baiona: Antonio Fauvet. Koldo Mitxelena Kulturunean, Julio Urquijo zenaren funtsean gordetako alearen (J.U. 4232) bertsio elektronikoa. <https://w390w.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DBKVisorBibliotecaWEB/visor.do?ver&amicus=25758>.
- Kempis, Thomas à. 1649. *Thomae / A Kempis / canonici regularis / ordini S. Augustini / de Imitatione / Christi / libri quatuor. / Ex recensione P. IOANNIS FRONTONIS [...]* Parisiis, Sebastianum Cramoisy, Architypographum Regis, & Reginae Regentis: et Gabrielem Cramoisy.
- Lemaistre, Louis-Isaac. 1674. *De l'imitation de Jesus - Christ. Traduction nouvelle par le sieur De Beüil, prieur de S. Val. Dix-neuvième edition*. Paris: Guillaume Desprez. http://numelyo.bm-lyon.fr/BML:BML_00GOO0100137001100716393
- Lemaistre, Louis-Isaac. 1686. *De l'imitation de Jesus-Christ. Traduction nouvelle, Par le Sieur De Beüil, Prieur de Saint Val. Vingt-cinquième Edition*. Bruxelles: Eugene Henry Fricx. <https://books.google.es/books?id=nexoAAAAcAAJ>
- Xurio, Mixel. 1720. *Jesus-Christoren Imitacionea. M. Chourio Donibaneco Erretorac escararat itçulia*. Bordele: Guillame Boude Boe. Bizkaiko Foru Liburutegiaren alearen bertsio elektronikoa: <http://hdl.handle.net/20.500.11938/74867>

Erreferentziak

- Arcocha-Scarcia, Aurélie & Beñat Oyharçabal. 2012. The Seventeenth Century: The Publishing and Development of Septentrional Basque Letters. In María José Olaziregi (arg.), *Basque Literary History*, 89-108. Reno (Nevada): Center for Basque Studies. CNRTL = *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales*. <https://www.cnrtl.fr/>.
- Dainville, François de. 1957. Collèges et fréquentation scolaire au xviiè siècle. *Population* 12(3). 467-494.
- Daranatz, Jean Baptiste. 1927. *Curiosités du Pays Basque*. Baiona: Librairie Lasserre.
- Delassault, Geneviève. 1957. *Le Maistre de Sacy et son temps*. Paris: Nizet.
- Elizalde, Jean, «Azkaindarra». 1954. Hirur Chourio. *Gure Herria* 26(5, buruil-urrieta). 306-310. (Berrargit. *Azkaine, gure sorterrria*, 59-62. Donostia: Elkar, 1985).
- Ettagibel, Javier. 2016. Hizkuntz irizpideak xvii. mendeko Lapurdiko eliz agiritan, eta haietan bildutako zenbait zertzelada garaiko autoreen gainean. *ASJU* 50(1-2). 47-76.
- Ettagibel, Javier & Blanca Urgell, prestatzen, Marie Xurio euskal itzultzaile isilduaz (1720), eta haren familiaz.
- Euskaltzaindia. 1991-2015. *Euskaltzaindiaren hiztegia*. (Online bertsio zuzendu eta eguneratua: https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_hiztegiabilatu&task=hasiera&Itemid=1693&lang=eu).
- Gregory, Equite G. de. 1833. *Codex de Advocatis seculii XIII. De imitatione Christi et contemptu mundi omniumque ejus vanitatum libri IV fideliter expressus cum notis et variis lectionibus*. Lutetiae: Firmin Didot Fratres.
- Hiribarren, Juan Martin 1853. *Eskaldunac. Iberia, Cantabria, Eskal-Herriac, Eskal-Herri bakhotcha eta hari darraicona*. Baiona: Foré eta Lasserren Inprimaria. (Berrargit. faksim. Donostia: Hordago, 1979).
- Hosington, Brenda M. 2014. Women translators and the early printed book. In V. Gillespie & S. Powell, *A Companion to the Early Printed Book in Britain 1476-1558*, 248-271. Cambridge: D. S. Brewer.

- Hurtado Albir, Amparo. 2016. *Traducción y traductología. Introducción a la traductología*. Madril: Cátedra.
- Irure, Leyre. 2023. *Corpusaren egoera hobetzen: Xurioren Imitacionearen aleak XVIII. mendean*. Gasteiz: UPV/EHUko Gradu Amaierako Lana. *ASJU*n (2022:2) online first argitaratua.
- Kempis. 1910. *Imitation of Christ*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. <http://www.newadvent.org/cathen/07674c.htm> (2023-07-28).
- Lafitte, Pierre. 1928. Leon Jaun Aphezak eskuaralat itzuli duen *Jesu-Kristoren imitacioneaz*. Jaun lechu bati bi hitz. *Gure Herria* 8(2, epaila-jorrala). 105-112.
- Lafitte, Pierre. 1931. *Eskualdunen loretegia: XVI garren mendetik hunateko liburuetatik bildua*. Baiona: Lasserre. <http://hdl.handle.net/10357/1795> (2023-07-28).
- Michel, Francisque. 1857. *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses mœurs, sa littérature et sa musique*. Paris. (Berrargit. faksim. Elkar: Donostia, 1981).
- Mitxelena, Koldo. 1960. *Historia de la literatura vasca*. Madril: Minotauro. (Berrargit. *OC* 13, 81-205).
- Mitxelena, Koldo. 1978. Euskara eta euskal literaturaren lekukoak. *Euskera* 23. 251-252 (Berrargit. *OC* 10, 523-524).
- Mitxelena, Koldo & Ibon Sarasola. 1987-2005. *Orotariko Euskal Hiztegia / Diccionario General Vasco*, 16 lib. Bilbo: Euskaltzaindia (11. argit. elektr. 2023: <http://www.euskaltzaindia.eus/oeh>).
- OEH* = Mitxelena & Sarasola (1987-2005).
- Onaindia, Santi. 1972. Mixel Xurio. In *Euskal literatura I*. Donostia: Etor. <https://zubitegia.armiarma.eus/?p=ona-716>.
- Oyharçabal, Beñat. 2001. Zenbait gogoeta euskarak letra hizkuntza gisa izan duen bilakaez. *Litterae Vasconicae* 9. 9-46.
- Pouvreau, Silvain. 1979. *Iesusen imitacionea*. Donostia: Hordago.
- Ruiz Arzalluz, Iñigo. 1987. Notas sobre algunas traducciones vascas del Nuevo Testamento. *ASJU* 21(3). 709-726.
- Satrustegi, Jose Maria. 1979. Hitzaurrea. In Pouvreau (1979), 7-20.
- Tomamichel, Serge. 2017. Le latin dans l'enseignement secondaire français. Formes et légitimités sociales d'une discipline scolaire entre monopole et déclin (xvie-xxe siècles). *Espacio, Tiempo y Educación* 4(2). 209-226. <http://dx.doi.org/10.14516/ete.141>.
- Urgell, Blanca. 2018. Lehen euskara modernoa (1745-1891). In Iván Igartua, Joaquín Gorrotxategi & Joseba A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*, 543-657. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.
- Villasante, Luis. 1979. *Historia de la literatura vasca*. 2. argit. berrikusi eta osatua. Oñati: Aranzazu.
- Vinson, Julien. 1891-1898. *Essai d'une bibliographie de la langue basque*. Paris: J. Maisonneuve. (Berrargit. faksim. J. Urquijoren oharrekin, *ASJU*-ren gehigarriak 9, Donostia, 1984).
- Xurio, Mixel. 1788. *Jesu-Christoren Imitacionea*. Baiona: Trebos liburu saltçaille baitan. Sancho el Sabio Fundazioaren alea (ZRV 4120).
- Xurio, Mixel. 1978. *Jesu-Christoren imitacionea*. 1788ko edizioaren faksimilea. Donostia: Hordago.
- Zelyck, Lorne R. 2005. An evaluation of Thomas à Kempis' *The imitation of Christ*. *Journal of the Grace Evangelical Society* 35. 77-88.

I. eranskina. A lagina

Landu dugun lehenengo lagina II. liburuko 3. kapituluak osatzen du, latinez (Kempis 1649: 92-94), frantsesez (Lemaistre 1686: 93-95; 1674: 123-125) eta euskaraz (Xurio 1720: 99-101). *De advocatis* kodex zaharraren irakurketa ezberdinak (Gregory 1833: 86-88) oharretan eman ditut,⁴⁷ eta berdin jokatu dut iturritzat baztertu dugun frantsesezko 1674koarekin (ik. § 2.1.3). Perpausaz perpaus ataltxoak eratu ditut, eta zenbaki bana esleitu (ik. ezkerreko zutabea), lanean zehar honi egingo zaizkion erreferentziak errazteko.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
1	<i>De bono pacifico homine.</i> Cap. III.	CHAPITRE III. <i>De la paix interieure.</i>	III. CAPITULUA <i>Barreneco baqueaz.</i>
2	Pone te primò ⁴⁹ in pace, & tunc poteris alios ⁵⁰ pacificare.	1. Commencez par bien établir la paix dans vostre coeur, & vous pourrez ensuite ⁵¹ la donner aux autres.	1. Hazçaite behindic behiñ çure bihotcean baquearen eçartcen, eta guero bertceen artean emanen duqueçu.
3	Homo pacificus plus prodest, quàm bene doctus.	L'homme qui jouit de cette paix, servira plus les autres que les plus éminens en science.	Guiçon baquezcoa progotchosago da bertceençat guiçon sabanta baino.
4	Homo passionatus etiam bonum in malum trahit, & faciliter malum credit. Bonus pacificus homo, ⁵² omnia ad bonum conuertit.	Celuy qui est encore assujetti ⁵³ au trouble de ses passions, change souvent le bien en mal, & se porte aisément à croire le mal des autres; mais l'homme de bien qui est étably dans cette paix, change au contraire tout en bien.	Bere pasioneen gathibu den guiçonac ona ere gaitcera itçulcen du, eta errechqui sinhesten du bertceez erraten den gaizquia, baiñan guiçon baquetiarrac guciac onerat aldatcen ditu.
5	Qui bene in pace est, de nullo suspicatur. Qui autem malè contentus est, & commotus, variis suspicionibus agitur: nec ipse quiescit, nec alios quiescere permittit.	L'ame qui est dans ce calme ne forme point de soupçons contre personne; mais l'esprit turbulent & inquiet est agité de divers soupçons, & ne peut ny demeurer en repos, ny y laisser les autres.	Bere baithan baquean den guiçonac estu nihortaz suspitcharic, baiñan guiçon khechosa, eta pausu-gabea hañitz suspitcha suertez bethea da, eta ez bere buruari, ez bertce nihori ustendio halacoac baqueric.

⁴⁷ Ez ditut aintzat hartu azentuak, <u> vs <v> grafiak, <e> pro <ae> idazkera, ezta *et* pro *et* ezberdintasun guretzat hutsalak ere.

⁴⁹ 1833 primus.

⁵⁰ 1833 alios poteris.

⁵¹ 1674 ensuite.

⁵² 1833 homo pacificus.

⁵³ 1674 assujetty.

	<i>De Imitatione Christi (1649)</i>	<i>De Imitatione Christi (1674)</i>	<i>Jesus-Christoren Imitacionea (1720)</i>
6	Dicit saepe ⁵⁴ quod dicere non deberet, & omittit quod ⁵⁵ sibi magis facere expediret. ⁵⁶	Il dit souvent ce qu'il ne devoit point dire, & omet ⁵⁷ souvent ce qu'il devoit faire.	Mintço da maiz erran behar ezlitzuquen gauceç, eta ustenditu eguiñ gabe guehienic eguiñ behar lituzquen gauçac.
7	Considerat quod alij facere tenentur, & negligit quod ipse facere tenetur.	Il considere en ⁵⁸ quoy les autres sont obligez, & negligé luy-même ⁵⁹ ce qu'il est obligé de faire.	Artha handi du iaquiteco certara diren bertceac obligatuac, eta berac usten ditu eguiñ gabe obligacionez eguiñ behar lituzquen gauçac.
8	Habe ergo primò ⁶⁰ zelum super teipsum, ⁶¹ & tunc zelare poteris iustè etiam ⁶² proximum tuum.	Que vostre zele donc agisse premierement sur vous-même, & après ⁶³ cela vous pourrez l'étendre ⁶⁴ sur vos freres.	Duçun beraz zelo lehenic çure buruarentçat, eta guero bertceatara ere hedatuco duqueçu.
9	2. Tu bene scis facta tua excusare, ⁶⁵ & colorare, ⁶⁶ & aliorum non vis recipere ⁶⁷ excusationes. Iustius esset, vt te accusares, ⁶⁸ & fratrem tuum excusares.	2. Vous ⁶⁹ sçavez bien excuser & colorer ce que vous faites, & vous ne voulez point recevoir les excuses des autres. Il seroit bien plus juste au contraire de vous accuser vous-même, & de les excuser.	2. Badaquiçu choill ungui çure hutsen eta falten gueriçatçen eta bernuçatçen; eta ezdituçu erre-cibitcen bertceec bere hutsen estaltceco edo gutitceco ekhartcen ditusten arroçoiñac[:] ezlitzequ bada iustuago çure burua faltiar aithortcea, eta bertceac faltatic descargatcea?
10	Si portari vis, porta & ⁷⁰ alium.	Si vous voulez estre supporté, accoûtumez-vous aussi à supporter.	Nahi baduçu bertceec iasan çaiçatçen, iasan çatçu çuc ere bertceac.

⁵⁴ 1833 sepe.

⁵⁵ 1833 omittit sepe quod.

⁵⁶ 1833 expediret, et negligit, quod ipse facere tenetur. (Oharkabean perpaus bat (lerro oso bat?) ahaztu du, gure 7. atalaren bukaeratik 8. atalaren bukaerara jauzi eginik).

⁵⁷ 1674 obmet.

⁵⁸ 1674 à.

⁵⁹ 1674 mesme (ez dut aldaketa hau gehiagotan jasoko).

⁶⁰ 1833 primum.

⁶¹ 1833 te ipsum (eta komaren ondoren ez dago & ikurraren kideko *et* lokailurik).

⁶² 1833 etiam juste.

⁶³ 1674 apres.

⁶⁴ 1674 l'étendre.

⁶⁵ 1833 Tu bene facta scis excusare.

⁶⁶ 1833 tollerare.

⁶⁷ 1833 accipere.

⁶⁸ 1833 Justus esses si te accusares.

⁶⁹ 1674 Vous (zenbakirik gabe).

⁷⁰ 1833 &-rik ez dago.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
11	Vide quàm longè es adhuc à vera caritate, & humilitate: quae ⁷¹ nulli nouit indignari, vel irasci, nisi tantùm sibiipsi. ⁷²	Considerez combien vous estes éloigné de la vraye charité, & de la vraye humilité, qui ne sçait se mettre en colere que contre soy-même.	Ikus açu hortico cein urrun çaren oraino eguiazco caritatetic, eta eguiazco humiltasunetic, ceinac ez paitu aserraduratic bere buruaren contra baicen.
12	Non est magnum cum bonis, & mansuetis conuersari: hoc enim omnibus naturaliter placet, & vnusquisque libenter pacem habet, & secum sentientes magis diligit. ⁷⁴	Il n'est pas besoin d'une grande vertu pour vivre en paix avec ceux qui sont bons & doux, puis qu'on se plaist naturellement en la compagnie de ces personnes, & que nous aimons toujurs ceux qui sont de mesme sentiment que nous.	Ezda gaitz baquezco icatea onequin eta mansoequin, natural da ecen baquea maitatcea, eta gure sentimenduco diren presunen oneztea.
13	Sed cum duris, & peruersis, aut indisciplinatis, aut nobis contrariantibus, pacificè posse viuere, magna gratia est, & laudabile nimis, virilèque factum.	Mais c'est l'effet d'une grande grace, & d'une vertu masle & courageuse, de pouuoir vivre paisiblement avec des ames dures & déreglées, qui sont sans joug & sans discipline, ou qui nous contredisent & nous combattent.	Bainan gracia handibat, eta bertute sendo bat behar da, buru gaitz eta errebesequin, desordenatuequin, makhurrequin, eta contrestatçailleequin baquean biciteco.
14	3. Sed sunt qui seipos ⁷⁵ in pace tenent, & cum aliis etiam pacem habent.	3. Il y en a qui conservent la paix dans eux, & qui l'ont aussi avec les autres.	Badire presunac bere buruequin, eta bertceequin baquea dutenac:
15	Et sunt qui nec pacem habent, nec alios in pace dimittunt: alii sunt graues, sed sibi sunt semper grauiores.	Il y en a au contraire qui n'ont point de repos en eux, & qui troublent celuy de leurs freres, qui sont penibles aux autres, & encore plus à eux-mêmes.	badire bertce batçuc ez berequin ez bertceequin baqueric ez dutenac, bertceençat nekhagarri, eta nekhagarriago beretçat.
16	Et sunt qui seipos ⁷⁶ in pace retinent, & ad pacem alios reducere student.	Il y en a enfin, qui non seulement gardent la paix au-dedans d'eux; mais qui travaillent encore à la donner à ceux qui sont dans la division & dans le trouble.	Bertce batçuc ezdire contentatcen bere buruequin baquean icateaz, enseiatcen dire bertceei ere haren ematerat.

⁷¹ 1833 que. Hemendik aurrerako *ae* > *e* aldaketak ez dira jaso.

⁷² 1833 sibi ipsi.

⁷⁴ 1833 dilligit.

⁷⁵ 1833 se ipsos.

⁷⁶ 1833 se ipsos.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
17	Et tamen tota pax nostra in hac misera vita, potiùs in humili sufferentia ponenda est, quàm in non sentiendo contraria.	Il est vray neanmoins que pendant que nous sommes dans cette miserable vie, nostre paix consiste plùtost à souffrir humblement ce qui s'oppose à nous, qu'à ne trouver rien qui nous soit contraire.	Guciarequiñ-ere gure baquea bicitce dohacabe huntan gareiño, hobequi datça trebesien humil-qui pairatcean, ecen ez atsecaber-ric gabe içatean.
18	Qui meliùs scit pati, pacem tenebit maiorem.	Plus l'homme a de douceur & de patience, plus il a de paix.	Cembatenaz baitaqui guiçonac hobequi pairatcen, hambatenaz du baque guehiago.
19	Iste est victor sui & dominus mundi, ⁷⁷ amicus Christi, ⁷⁸ & heres caeli.	Et celuy-là est veritablement le vainqueur de soy-même, le maistre du monde, l'amy de JESUS, & l'heritier du Paradis.	Paciencia duena da bere burua-ren garaitçaille, munduaren nausi, Jesu-Christoren adisquide, eta parabisuco primu.

II. eranskina. B lagina

Bigarren lagina III. liburuko 15. kapituluak osatzen du, latinez (Kempis 1649: 176-179), frantsesez (Lemaistre 1686: 186-189; 1674: 214-216) eta euskaraz (Xurio 1720: 189-192). Aurrekoan bezala, *De advocatis* kodex zaharraren irakurketak (Gregory 1833: 159-162) oharretan eman ditut, eta frantsesezko 1674koak ere berdin.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
1	<i>Qualiter standum sit, ac⁷⁹ dicendum, in omni re desiderabili.</i> CAP. xv.	CHAPITRE xv. <i>Se soumettre à Dieu en tout, & ne vouloir que ce qu'il veut.</i>	xv. CAPITULUA. <i>Estugula nahi behar Jaincoac nahi duenic baicen.</i>
2		JESUS-CHRIST.	JESUS-CHRISTOC.
3	FILI, sic ⁸⁰ dicas in omni re: <i>Domine</i> , si tibi placitum fuerit, fiat hoc ita. Domine, si sit honor tuus, fiat in nomine tuo hoc.	1. Mons fils, je veux que vous me disiez en toutes choses: Seigneur, que ce que je vous propose se fasse si c'est vostre volonté. Si vous estes honoré en une telle chose, qu'elle se fasse pour vostre gloire.	1. Ene semea huna aldi gucian itchequi behar duçun solasa. Jauna, hauche eguiñ bedi baldiñ çure nahiaren arabera bada, Jauna, gauça hau çure loriacotz balinbada guertha bedi çure icen sainduaren ohoretan.

⁷⁷ 1833 mondi.

⁷⁸ 1833 Xpti.

⁷⁹ 1833 ad.

⁸⁰ 1833 si.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
4	Domine, si mihi ⁸¹ videris expedire, & vtile esse probaueris, tunc dona ⁸² mihi hoc vti ad honorem tuum.	Si vous prévoyez que ce que je vous demande me soit utile, faites-moy la grace de m'en servir pour vostre honneur.	Jauna ikhusten baduçu nic nahi dudana on dela ene arimacotz, eta progotchos ene salbamenducotz arren eguidaçu balia nadiñ çure ohoretan.
5	Sed si mihi nociuum fore cognoueris, nec animae meae saluti prodesse, aufer à me tale desiderium.	Que si vous connoissez qu'il me doit nuire, & qu'il n'est pas avantageux pour mon salut, ôtez ⁸³ ce desir & cette pensée de mon ame.	Baiñan eçagutcen baduçu caltiar nuquela, khien dieçadaçu othoi guticia hura.
6	Non enim omne desiderium à Spiritu sancto est, etiam si homini videatur rectum, & bonum. ⁸⁴	Car tout desir n'est pas inspiré du Saint Esprit, quoy qu'il paroisse bon & avantageux à l'homme.	Ecen estire Spiritu saindua ganic heldu guticia guciac, ez eta on eta probetchos diruritenac-ere.
7	Difficile est pro vero iudicare, vtrum ⁸⁵ spiritus bonus, an ⁸⁶ alienus ⁸⁷ te impellat ad desiderandum hoc vel illud: an etiam ex proprio mouearis spiritu.	Il est bien difficile de juger absolument si c'est le bon Esprit ou le mauvais, ou si ce n'est point vostre esprit propre qui vous pousse à desirer quelque chose.	Gaitz-ere da chuchenqui iaquitea ea gure desirac heldu diren Spiritu ona ganic, ala gaichtoaganic, ala estiren heldu gure Spiritu propialeitic.
8	Multi in fine sunt decepti, qui primò bono spiritu videbantur inducti.	Plusieurs ont esté trompez à la fin, qui paroisoient d'abord conduits par le bon Esprit.	Hañitz presuna azquenerat enganatuac guerthatu dire, ceñec baitciduriten hastean Spiritu onaz guidatuac cirela.
9	2. Igitur semper cum timore Dei, & cordis humilitate ⁸⁸ desiderandum est, & petendum, quidquid ⁸⁹ desiderabile menti occurrit: maximèque cum propria resignatione, mihi totum committendum est, atque dicendum:	2. Vous ⁹⁰ devez toujours m'offrir vos demandes & vos desirs avec crainte & humilité, & remettre tout à ma disposition, en renonçant entierement à vostre volonté propre. Vous devez me dire toujours:	2. Hala beraz gogorat heldu çaiçquigun gaucetatic eztugu behar deuz desiratu edo galdetu humiltasunequiñ, eta Jaincoaren beldurtasunequiñ baicen. Eta beregaiñqui orduan behartugu utci guciac Jaincoaren nahirat, eta erran behar diogu errespetu handirequiñ.

⁸¹ 1833 michi. Hemendik aurrerako *michi* pro *mibi* aldaerak ez dira jaso.

⁸² 1833 da.

⁸³ 1674 ostez.

⁸⁴ 1833 iustum rectum et bonum.

⁸⁵ 1833 an.

⁸⁶ 1833 aut.

⁸⁷ 1833 malus.

⁸⁸ 1833 humilitate cordis.

⁸⁹ 1833 quicquid.

⁹⁰ 1674 Vous (zenbakirik ez dago).

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
10	<i>Domine</i> , tu scis, qualiter melius est ⁹¹ , fiat hoc, vel illud, sicut volueris.	Seigneur, vous sçavez ce qui est de meilleur. Que cecy se fasse ou ne se fasse pas selon l'ordre de vostre sainte volonté.	Jauna çuc daquiçu cer den hobe; eguiñ bedi hau edo hori çure nahi sainduaren arabera.
11	Da ⁹² quod vis, & quantum vis, & quando vis.	Donnez-moy ce qu'il vous plaist, en la maniere qu'il vous plaist, & au temps qu'il vous plaist.	Indaçu placer duçuna, placere duçun maneran, eta placer duçun demboran.
12	Fac mecum sicut scis, & sicut tibi magis placuerit, & maior honor tuus fuerit. ⁹³	Traitez-moy ⁹⁴ comme vous sçavez le devoir faire, selon qu'il vous sera le plus agreable, & le plus avantageux pour vostre ⁹⁵ honneur.	Eguiçu nitaz behar dela daquiçuna, çuc nahien duçuna, eta çure loriarentçat hoberen dena.
13	Pone me vbi vis, & liberè ⁹⁶ age mecum in omnibus.	Mettez-moy où vous voudrez, & disposez de moy ⁹⁷ pour toutes choses avec une entiere liberté.	Eman naçaçu nahi duçun lekhuan, eta gauça gucietan compli bedi ene baithan çure borondatea.
14	In manu tua sum, ⁹⁸ gyra, & reuersa me per circuitum.	Je suis dans vostre ⁹⁹ main divine; tournez-moy, & retournez-moy comme il vous plaira.	Çure escuan naiz, iira naçaçu, eta erabill placer duçun beçala.
15	En ego seruus tuus, paratus ad omnia: quoniam non desidero mihi viuere, sed tibi: vtinam dignè, & perfectè.	Me voicy devant vous comme vostre esclave, & je suis prest à tout, puisque je ne desire point vivre pour moy, mais pour vous, & plaise à vostre bonté que ce soit dignement & parfaitement.	Bai Jauna huna non naicen çure cerbitçaria prest gauça guciatarat, ecen estut enetçat bici nahi; baiñan bai çuretçat; ochala eguiñ baneça dignequi eta perfetqui.
16	<i>Oratio pro beneplacito Dei perficiendo.</i> ¹⁰⁰	PRIERE.	OTHOITÇA.

⁹¹ 1833 Da michi.

⁹³ 1833 fuerit tuus.

⁹⁴ 1674 moi.

⁹⁵ 1674 vôtre.

⁹⁶ 1833 liber.

⁹⁷ 1674 moi.

⁹⁸ 1833 ego sum.

⁹⁹ 1674 une.

¹⁰⁰ 1833 faciendo dei.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
17	3. CONCEDE mihi, benignissime IESV, ¹⁰¹ gratiam tuam, vt mecum sit, & mecum laboret, mecúmque vsque in finem perseueret.	O Jesus! dont la bonté est infinie, répandez vostre grace dans mon coeur, <i>afin qu'elle soit avec moy, qu'elle travaille avec moy, & qu'elle persevere avec moy jusqu'à la fin.</i>	3. O Jesus guçiz ona, eta mantsoa eguiçu arren çure gracia bethi <i>enequiñ içan</i> dadiñ <i>enequiñ trabailla</i> dadiñ, eta fiñeraiño bethi enequiñ egon dadiñ.
18	Da mihi semper desiderare, & velle, quod tibi magis acceptum, ¹⁰² & carius placet. Tua voluntas mea sit: & mea voluntas, tuam sequatur semper, & optimè ei concordet.	Faites-moy desirer & vouloir toûjours ce qui vous est le plus agreable, & que vous desirez plus de moy. Que vostre volonté soit la mienne, & que la mienne suive toûjours la vostre, & s'y conforme parfaitement.	Desiraraz dieçadaçu bethi guenhienic çure gogara dena çure borondeata den bethi enea; enea iarraic bequio bethiere çureari, eta enea bethi iunta bedi çurearequiñ.
19	Sit mihi vnum velle, & nolle tecum: ¹⁰³ nec aliud posse velle, aut nolle, nisi quod tu vis, & non vis. ¹⁰⁴	Que vouloir ou ne vouloir pas soit toûjours en moy de même ¹⁰⁵ qu'en vous, & que je ne puisse jamais vouloir que ce que vous voulez, ny ne vouloir pas que ce que vous ne voulez pas.	Nahi içatea, eta ez nahi içatea diren osoqui çure baithan, eta ene baithan halaco façoifnez non ezpaituquet ahalic nahi içateco çuc nahi estuçuna, edo ez nahi içateco çuc nahi estuçuna.
20	4. Da mihi omnibus mori, quae in mundo ¹⁰⁶ sunt: & propter te amare contemni, ¹⁰⁷ & nesciri in hoc seculo.	4. Faites que je meure à tout ce qui est dans le monde, que j'aime à demeurer inconnu au monde, & à estre méprisé pour l'amour de vous.	4. Arren eguiçu naicen hilla munduco gauça gucientçat, eta dudan lakhet munduaz ahantçia, eta arbuiatua içatea çure amoreagatic.
21	Da mihi super omnia desiderata in te quiescere, & cor meum in te pacificare.	Faites que je me repose en vous plûtost qu'en tout ce que je puis jamais desirer, & que mon coeur trouve en vostre sein sa paix & sa joye.	Eguiçu arren çure baithan causi deçadan neure sosegua, eta ene bihotçac gauça gucietan baiño hobequi çure baithan causi deçan bere baquea, eta bozcarioa.

¹⁰¹ 1833 Yhesu.¹⁰² 1833 acceptum est.¹⁰³ 1833 et unum nolle tecum.¹⁰⁴ 1833 nisi quod tu vis, aut nollis.¹⁰⁵ 1674 mesme.¹⁰⁶ 1833 mondo.¹⁰⁷ 1833 contempni.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
22	Tu vera pax cordis, tu sola requies:	Vous seul estes nostre azyle ¹⁰⁸ & nostre port.	Çu çare eguiazqui bihotceco baquea: çu bakharric çare gure arimaco sosegua.
23	extra te omnia sunt dura, & inquietata.	Hors de vous tout est penible, tout est inquiet.	Çutaz campoan esta penaric, eta khechaduraric baicen.
24	In hac pace, in idipsum, hoc est, in te vno summo aeterno ¹⁰⁹ Bono dormiam, & requiescam. ¹¹⁰	<i>Faites-moy donc la grace de gouter ce sommeil divin, & ce repos, qui se trouve dans la souveraine paix; c'est à dire dans vous, ô mon Dieu, qui estes le Bien unique, souverain & eternel!</i>	<i>Beraz ene loa, eta pausua hartuodut baque soberano hartan, ceña baitçare çu ceroni, o ene Jaincoa ene ontasun guciz handia, eta eternala halabiz.</i>

III. eranskina. B lagina Aranbillagaren bertsioa gehiturik

Gogora dezagun bigarren lagina III. liburuko 15. kapituluak osatzen duela, latinez (Kempis 1649: 176-179), frantsesez (Lemaistre 1686: 186-189) eta euskaraz (Xurio 1720: 189-192). Oraingo honetan Aranbillagaren itzulpena (1684: 41-43) gehitu diogu azken aurreko zutabeen.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesu Christoren Imitacionea</i> (1684)	<i>Jesus-Christoren Imitacionea</i> (1720)
1	<i>Qualiter standum sit, ac dicendum, in omni re desiderabili.</i> CAP. XV.	CHAPITRE XV. <i>Se soumettre à Dieu en tout, & ne vouloir que ce qu'il veut.</i>	XV. GARREN CAPITVLVA. <i>Nola Iaincoari gauçagucietan erremetitu behar çaiion, eta deüssic esten Iaincoac nahi duenic baicen desideratu behar.</i>	XV. CAPITULUA. <i>Estugula nahi behar Jaincoac nahi duenic baicen.</i>
2		JESUS-CHRIST.	IESV CHRISTOC.	JESUS-CHRISTOC.

¹⁰⁸ 1674 azile.

¹⁰⁹ 1833 uno et summo et eterno.

¹¹⁰ 1833 Amen.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesu Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1684)	<i>Jesus-Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1720)
3	FILI, sic dicas in omni re: <i>Domine</i> , si tibi placitum fuerit, fiat hoc ita. Domine, si sit honor tuus, fiat in nomine tuo hoc.	1. Mons fils, je veux que vous me disiez en toutes choses: Seigneur, que ce que je vous propose se fasse si c'est vostre volonté. Si vous estes honoré en une telle chose, qu'elle se fasse pour vostre gloire.	Ene semea edo allaba nahi dut gauça gucietan erran dieçadaçun; Iauna, arren nic proposatcen durotçudana ¹¹¹ eguiñ bedy, çure vorondatea hala bada. Baldiñ, Iauna, gauça batean ohoratua baçare, çure gloriarentçat eguiñ dadilala.	1. Ene semea huna aldi gucian itchequi behar duçun solasa. Jauna, hauche eguiñ bedi baldiñ çure nahiaren arabera bada, Jauna, gauça hau çure loriacotz balinbada guertha bedi çure icen sainduaren ohoretan.
4	Domine, si mihi videris expedire, & vile esse probaueris, tunc dona mihi hoc vti ad honorem tuum.	Si vous prévoyez que ce que je vous demande me soit utile, faites-moy la grace de m'en servir pour vostre honneur.	Baldiñ aiticinetic ickusten baduçu nic galdeguiten darotçudana progotçusco çaitala, eguidaçu gracia hartas çure ohoretan cerbitçatceco.	Jauna ikhusten baduçu nic nahi dudana on dela ene arimacotz, eta progotchos ene salbamentucotz arren eguidaçu balia nadiñ çure ohoretan.
5	Sed si mihi nocuum fore cognoueris, nec animae meae salutı prodesse, aufer à me tale desiderium.	Que si vous connoissez qu'il me doit nuire, & qu'il n'est pas avantageux pour mon salut, ôtez ce desir & cette pensée de mon ame.	Niri calte eguiñ ahal dieçaquedala, eta ene salbamenduaren etxaia dela eçagutcen baduçu, ene arimatic halaco desira eta pensamenduac ken çatçu.	Baiñan eçagutcen baduçu caltiar nuquela, khien dieçadaçu othoi guticia hura.
6	Non enim omne desiderium à Spiritu sancto est, etiam si homini videatur rectum, & bonum.	Car tout desir n'est pas inspiré du Saint Esprit, quoy qu'il paroisse bon & avantageux à l'homme.	Ecen desira guciac estire spiritu saindua ganic heldu, guiçonari on eta çucenac iduritu arren.	Ecen estire Spiritu saindua ganic heldu guticia guciac, ez eta on eta probetchos diruritenacere.
7	Difficile est pro vero iudicare, vtrum spiritus bonus, an alienus te impellat ad desiderandum hoc vel illud: an etiam ex proprio mouearis spiritu.	Il est bien difficile de juger absolument si c'est le bon Esprit ou le mauvais, ou si ce n'est point vostre esprit propre qui vous pousse à desirer quelque chose.	Absolutuqui jüiatcea, ea spiritu ona ala gais-toa den, gauça gaitça da, edo çure spiritu propioa espada cerbeit gauçaren desiratcerat pusatcen çaituena.	Gaitz-ere da chuchenqui iaquitea ea gure desirac heldu diren Spiritu ona ganic, ala gaichtoaganic, ala estiren heldu gure Spiritu propioaletic.

¹¹¹ Sic, *darotçudana*-ren ordez.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesu Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1684)	<i>Jesus-Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1720)
8	Multi in fine sunt decepti, qui primò bono spiritu videbantur inducti.	Plusieurs ont esté trompez à la fin, qui paroissoient d'abord conduits par le bon Esprit.	Asquenean hainitxac trumpatu ičan dire, ceñfec vste baitçuten spiritu onas guidatuac cirela.	Hañitz presuna azquenerat enganatuac guerthatu dire, ceñfec baitci-duriten hastean Spiritu onaz guidatuac cirela.
9	2. Igitur semper cum timore Dei, & cordis humilitate desiderandum est, & petendum, quidquid desiderabile menti occurrit: maximeque cum propria resignatione, mihi totum committendum est, atque dicendum:	2. Vous devez toujours m'offrir vos demandes & vos desirs avec crainte & humilité, & remettre tout à ma disposition, en renonçant entierement à vostre volonté propre. Vous devez me dire toujours:	Bethiere çure galdetce eta desirac bel-durtassun eta humilitaterequiñ offrendatu, eta ene disposicionerat erremetitu, ceure vorondate propioari vcko eguiten dioçula, behar darosquidatçu. Bethiere erran behar darotaçu;	2. Hala beraz gogorat heldu çaiçquigun gauçetarie ezтуgu behar deuz desiratu edo galdetu humiltasunequiñ, eta Jaincoaren beldurtasunequiñ baicen. Eta beregaiñqui orduan behartugu utci guciac Jaincoaren nahirat, eta erran behar diogu errespetu handirequiñ.
10	<i>Domine</i> , tu scis, qualiter melius est, fiat hoc, vel illud, sicut volueris.	Seigneur, vous sçavez ce qui est de meilleur. Que cecy se fasse ou ne se fasse pas selon l'ordre de vostre sainte volonté.	Iauna, badaquiçu hoberena ceñ den. Hau eguiñ bedy edo estadin eguiñ, çure vorondate sainduaren ordenaren araberat.	Jauna çuc daquiçu cer den hobe; eguiñ bedi hau edo hori çure nahi sainduaren arabera.
11	Da quod vis, & quantum vis, & quando vis.	Donnez-moy ce qu'il vous plaist, en la maniere qu'il vous plaist, & au temps qu'il vous plaist.	Indaçu placer duçuna, placer duçun maneran, eta placer duçun demboran.	Indaçu placer duçuna, placer duçun maneran, eta placer duçun demboran.
12	Fac mecum sicut scis, & sicut tibi magis placuerit, & maior honor tuus fuerit.	Traitez-moy comme vous sçavez le devoir faire, selon qu'il vous sera le plus agreable, & le plus avantageux pour vostre honneur.	Nola tratatu behar den baitaquiçu, eta hala eguiñ naçaçu, çuri agradagarri eta çure ohoreari guhien içaren çaiçon beçala.	Eguiçu nitaz behar dela daquiçuna, çuc nahien duçuna, eta çure loria-rentçat hoberen dena.
13	Pone me vbi vis, & liberè age mecum in omnibus.	Mettez-moy où vous voudrez, & disposez de moy pour toutes choses avec une entiere liberté.	Nahi duçun leckuan eman naçaçu, eta gauça gucietan libertate osso batequin nitas disposaçau.	Eman naçaçu nahi duçun lekhuana, eta gauça gucietan compli bedi ene baithan çure borondatea.
14	In manu tua sum, gyra, & reuersa me per circuitum.	Je suis dans vostre main divine; tournez-moy, & retournez-moy comme il vous plaira.	Çure Iaincosco escuan nais, turna naçaçu baterat eta bertcerat placer içaren çaitçun beçala.	Çure escuan naiz, iira naçaçu, eta erabill placer duçun beçala.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesu Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1684)	<i>Jesus-Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1720)
15	En ego seruus tuus, paratus ad omnia: quoniam non desidero mihi viuere, sed tibi: vtinam dignè, & perfectè.	Me voicy devant vous comme vostre esclave, & je suis prest à tout, puisque je ne desire point vivre pour moy, mais pour vous, & plaise à vostre bonté que ce soit digne-ment & parfaitement.	Huna non naicen çure esclaboa, gucietarar prest, neuretçat bici nahi estudanas gueros, baiñan bay çuretçat; çure ontasanari nahi daquiola dignequi eta perfetqui.	Bai Jauna huna non naicen çure cerbitçaria prest gauça gucietarar, ecen estut enetçat bici nahi; baiñan bai çuretçat; ochala eguiñ baneça dignequi eta perfetqui.
16	<i>Oratio pro beneplacito Dei perficiendo.</i>	PRIERE.	ОТХОИТЧА.	ОТХОИТЧА.
17	3. CONCEDE mihi, benignissime IESV, gratiam tuam, vt mecum sit, & mecum laboret, mecúmque vsque in finem perseueret.	O Jesus! dont la bonté est infinie, répandez vostre grace dans mon coeur, <i>afin qu'elle soit avec moy, qu'elle travaille avec moy, & qu'elle persevere avec moy jusqu'à la fin.</i>	O Iesus, ceñaren ontassuna infinitua baita ò ene bihotcerat çure gracia issurt çachu enequie[n] den, enequien travailla dadiñ, eta asqueneraiño enequien persevera deçan.	3. O Jesus guçiz ona, eta mantsoa eguiçu arren çure gracia bethi <i>enequiñ ičan</i> dadiñ <i>enequiñ travailla</i> dadiñ, eta fiñeraiño bethi enequiñ egon dadiñ.
18	Da mihi semper desiderare, & velle, quod tibi magis acceptum, & carius placet. Tua voluntas mea sit: & mea voluntas, tuam sequatur semper, & optimè ei concordet.	Faites-moy desirer & vouloir toujourns ce qui vous est le plus agreable, & que vous desirez plus de moy. Que vostre volonté soit la mienne, & que la mienne suive toujourns la vostre, & s'y conforme parfaitement.	Cer ere agrada[ga]rri baitçaitçu, eta cer ere ene ganic güehienic desiratcen baituçu hura bera desiraras dieçadaçu. Çure vorondatea den enea, eta eneac çurea deçan segui eta perfequi harequien conforme dadiñ eguin.	Desiraraz dieçadaçu bethi guehienic çure gogara dena çure borondatea den bethi enea; enea iarraic bequio bethiere çurareari, eta enea bethi iunta bedi çurearequiñ.
19	Sit mihi vnum velle, & nolle tecum: nec aliud posse velle, aut nolle, nisi quod tu vis, & non vis.	Que vouloir ou ne vouloir pas soit toujourns en moy de même qu'en vous, & que je ne puisse jamais vouloir que ce que vous voulez, ny ne vouloir pas que ce que vous ne voulez pas.	Nahi edo ez nahi içatea, den bethiere ene baithan, çure baithan beçala, eta estudan secular nahi çuc nahi duçuna baicen, eta ez nahi, çuc nahi estuçuena baicen.	Nahi içatea, eta ez nahi içatea diren osoqui çure baithan, eta ene baithan halaco façoñez non ezpaituquet ahalic nahi içateco çuc nahi estuçuena, edo ez nahi içateco çuc nahi estuçuena.
20	4. Da mihi omnibus mori, quae in mundo sunt: & propter te amare contemni, & nesciri in hoc seculo.	4. Faites que je meure à tout ce qui est dans le monde, que j'aime à demeurer inconnu au monde, & à estre méprisé pour l'amour de vous.	Arren eguiçu, naicen hilla munduco gaucentçat, eta es eçagutua munduas, hala nola çure amorea gatic mespreçatua.	4. Arren eguiçu naicen hilla munduco gauça gucientçat, eta duan lakhet munduaz ahanctia, eta arbuiatua içatea çure amoreagatic.

	<i>De Imitatione Christi</i> (1649)	<i>De Imitatione Christi</i> (1674)	<i>Jesu Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1684)	<i>Jesus-Christoren</i> <i>Imitacionea</i> (1720)
21	Da mihi super omnia desiderata in te quiescere, & cor meum in te pacificare.	Faites que je me repose en vous plutôt qu'en tout ce que je puis jamais désirer, & que mon coeur trouve en vostre sein sa paix & sa joye.	Eguiçu arren munduco desira ahal deçaquedan gauça gucietan baiño hobequi çure baithan errepausa nadiñ, eta ene bihotçac çure galçarrean bere baque eta boscarioa causi deçan.	Eguiçu arren çure baithan causi deçadan neure sosegua, eta ene bihotçac gauça gucietan baiño hobequi çure baithan causi deçan bere baquea, eta bozcarioa.
22	Tu vera pax cordis, tu sola requies:	Vous seul estes nostre azyle & nostre port.	Çu çare bihotxaren baquea, çu haren errepausa.	Çu çare eguiazqui bihotceco baquea: çu bakharric çare gure arimaco sosegua.
23	extra te omnia sunt dura, & inquieta.	Hors de vous tout est penible, tout est inquiet.	Çutas campoan gauça guciac gogor eta inquietac dire.	Çutaz campoan esta penaric, eta khechaduraric baicen.
24	In hac pace, in idipsum, hoc est, in te vno summo aeterno Bono dormiam, & requiescam.	<i>Faites-moy donc la grace de gouter ce sommeil divin, & ce repos, qui se trouve dans la souveraine paix; c'est à dire dans vous, ô mon Dieu, qui estes le Bien unique, souverain & eternal!</i>	Arren gustaras dieçadaçu Iaincosco lo eta errepausa baque suberanoan causitcen dena, erran nahi da, çure baithan, ene Iaincoa, ontassun backar, suberano eta eternala.	<i>Beraz ene loa, eta pausua hartuco dut baque soberano hartan, ceiña baitçare çu ceroni, o ene Jaincoa ene ontasun guciz handia, eta eternala halabiz.</i>